

Informacijski
poremećaj
u medijskom izvještavanju
Tehnička radna grupa za samoregulaciju

Autori:

Članovi/ce Tehničke radne grupe za samoregulaciju:

Jovičević Ilija

ombudsman dnevnih novina "Dan"

Jovović Mihailo

Glavni i odgovorni urednik ND "Vijesti" i portala "Vijesti"

Minić Ljiljana

uredinica u dnevnim novinama "Dan"

Petričević Paula

ombudsmanka ND "Vijesti" i nedjeljnika "Monitor"

Spaić Aneta

članica Komisije za monitoring i žalbe Medijskog savjeta za samoregulaciju

Vujović Ranko

izvršni sekretar Medijskog savjeta za samoregulaciju

ISBN: 978-92-9271-403-1

KLAUZULA O ODRICANJU OD ODGOVORNOSTI

Stavovi iznijeti u ovoj publikaciji su odgovornost autora i ne predstavljaju nužno stavove OEBS-a, misija ili njenih država članica. Ni OEBS, ni misije, ni njene države članice ne preuzimaju nikakvu odgovornost za posljedice koje mogu proizaći iz upotrebe ove publikacije. Ona se ne bavi pitanjima pravne ili druge odgovornosti za radnje ili propuste bilo koje osobe.

Informacijski poremećaj u medijskom izvještavanju

Tehnička radna grupa za samoregulaciju

SADRŽAJ

I Uvod	4
II Izazovi definisanja informacijskog poremećaja i kategorizacija fakt-čekera....	5
II.1. Informacijski poremećaj.....	5
• Misinformacija	6
• Dezinformacija	7
• Malinformacija.....	9
III Regulatorni okvir Evropske unije i Crne Gore.....	11
III.1. Evropski legislativni i drugi mehanizmi u borbi protiv informacijskog poremećaja	12
III.1.1. Akt o digitalnim uslugama (Digital Service Act-DSA) i dezinformacije.....	12
III.1.2. Evropski zakon o slobodi medija (European Media Freedom Act, EMFA)	14
III.1.3. Kodeks o dezinformacijama EU.....	16
III.2. Regulatorni okvir Crne Gore.....	17
IV Analiza komparativnih rješenja kodeksâ Crne Gore, EU, država članica EU i regiona	21
IV.1. Kodeks novinara/novinarki Crne Gore.....	23
Opšti standardi	23
Tačnost.....	23
Postupanje sa izvorima.....	24
IV.2. Kodeksi novinara u regionu.....	24
IV.2.1. Kodeks za printane i online medije u BiH.....	24
IV.2.2. Kodeks časti hrvatskih novinara	24
IV.2.3. Kodeks novinara Srbije.....	25
IV.2.4. Kodeks novinara Sjeverne Makedonije	25
V Fakt-čeking uz analizu primjera informacijskog poremećaja.....	27
Lažna vijest.....	28
Prenošenje lažne vijesti	30
Teorije zavjere	30
Pseudonauka.....	30

Manipulisanje činjenicama	30
Dezinformacija.....	30
Spin	31
Pristrasno izvještavanje	31
Istorijski revizionizam.....	31
Greška	32
Cenzura	32
Prikriveno oglašavanje.....	32
Klikbejt.....	32
Neutemeljeno	32
Satira.....	32
Demantovano	32
Reciklaža	32
VI Umjesto zaključka – Preporuke – ishodi dosadašnjih analiza	
kroz preporuke	33
VI.1. Opšte preporuke	33
VI.1.1. Usavršite vještine provjeravanja izvora misinformacija, dezinformacija i malinformacija	33
VI.1.2. Koristite dostupne alate za provjeru činjenica i konsultujte organizacije koje se time bave	33
VI.1.3. Potrudite se da stalno usavršavate svoje znanje o prirodi informacijskog poremećaja	33
VI.1.4. Pridržavajte se etičkih standarda.....	34
VI.1.5. Promovišite medijsku pismenost	34
VI.2. Kako prepoznati misinformacije, dezinformacije i malinformacije i provjeriti činjenice	34
VI.2.1. Misinformacije.....	34
VI.2.2. Dezinformacije	35
VI.2.3. Malinformacije	36
VI.3. Kako donijeti odluku da li razobličavati misinformacije, dezinformacije i malinformacije i da li rezultat objaviti	37
VI.4. Kako kreirati sadržaj kojim se razobličavaju misinformacije, dezinformacije ili malinformacije	37
Literatura	39

I Uvod

Svrha novinarstva je da pruži ljudima informacije koje su im potrebne da bi bili slobodni i da bi učestvovali u upravljanju samima sobom (Kovač i Rozenstil, 2006). Stoga su i rizici koji prijete profesionalnom i odgovornom novinarstvu oni koji prijete demokratiji i slobodi svakog pojedinca/pojedinke. Definišući ključne obaveze novinarstva, Kovač i Rozenstil kao prve tri prepoznaju: obavezu prema istini, lojalnost prema građanima i, najvažniju, suštinsku disciplinu – novinar/ka se prvo bave provjeravanjem informacija o nekom događaju da bi, kroz odgovore na ključna novinarska pitanja, izvijestili o njemu.

Informacije se često nazivaju „novom valutom“ digitalnog svijeta. Međutim, porast protoka, važnosti i vrijednosti informacija praćen je, proporcionalno, i rizikom njihove zloupotrebe. Iako je medijska manipulacija, vjerovatno, stara koliko i sami mediji, razmjere problema medijske manipulacije dramatično su uvećane u digitalnom dobu. Novi pejzaž opasnosti i rizika naseljen je novim zamkama, koje zarobljavaju našu pažnju, vezuju je snažnim i pažljivo indukovanim emocijama, neprimjetno (spro)vode sofisticiranim algoritmima, a rezultiraju obmanama, pretjeranim pojednostavljivanjima, izolacionizmom filter mjehura i eho-komora¹, a nerijetko i teorijama zavjere i radikalizacijom medijskih korisnika/ca i čitavih zajednica.

Informacijski poremećaj – stvaranje i širenje lažnih, obmanjujućih ili zloćudnih informacija - predstavlja dominantno oruđe manipulacije javnim mnjenjem u digitalnom dobu, pa je osnovna namjera ovog priručnika da na jasan i pregledan način pomogne medijskim profesionalcima/kama da prepoznaju i kritički procijene moguća iskrivljenja i aberacije „materijala“ sa kojim rade – vrijedne, ali i jako kvarljive i zloupotrebi podložne „robe“ – informacije.

Relativno skoriji fenomen informacionog zagađenja² sadrži posebno moćne i zabrinjavajuće elemente – dezinformacije i govor mržnje, koji snažno utiču na

---

1 „Filter-mjehur“ i „eho-komora“ su veoma slični pojmovi, koji se često koriste u kontekstu medija i društvenih mreža kako bi opisali fenomene u kojima se informacije i ideje razmjenjuju unutar ograničenih i homogenih zajednica, što može dovesti do redukovano i iskrivljenog shvatanja stvarnosti, zbog nedostatka izloženosti raznovrsnim informacijama i stavovima. Filter-mjehur – situacija u kojoj se korisnik/ca interneta sreće samo sa informacijama i mišljenjima koji su u skladu sa njihovim sopstvenim i potkrepljuju ih. Eho-komora – okruženje u kojem se osoba susreće samo sa uvjerenjima ili mišljenjima koja se poklapaju sa njihovim sopstvenim, tako da se njeni postojeći stavovi pojačavaju i ne razmatraju se alternativne ideje. Navedeno uglavnom prema: <https://www.mladi.org.rs/resursi/coachmil-filter-mehur-i-eho-komore/>

2 Izraz „informaciono zagađenje“ prvi put je upotrijebio Jakob Nilsen (Nielsen) 2003. godine da bi opisao beznačajne, izlišne, netražene i bezvrijedne informacije. Navedeno prema: Vordl, K. i Derakšan, H. (2017). *Informacijski poremećaj: Ka interdisciplinarnom okviru za istraživanje i kreiranje sektorske politike*, Izvještaj Savjeta Evrope DGI(2017)09, dostupno na: <https://www.medijskapismenost.me/wp-content/uploads/2019/05/INFORMACIJSKI-POREME%C4%86AJ-Ka-interdisciplinarnom-okviru-za-istra%C5%BEivanje-i-kreiranje-sektorske-politike.pdf>

korisnike/ce i lako ih mobilišu. Monetizacija mržnje³ i permisivnost i tolerancija na dezinformacije na velikim online platformama postaju tako oruđe upravljanja polarizovanim i fragmentiranim pojedincima/pojedinkama i grupama, čineći ih rezistentnim prema činjenicama koje im ne idu u prilog, kao i prema drugačijem mišljenju, te neosjetljivim i tupim na stvarne povrede i štete, koje proizvodi nesankcionisani i normalizovani govor mržnje, koji nije i ne može biti zaštićen pravom na slobodu izražavanja, slobodom koja – iako temeljna – nije apsolutna.

Teško je, na cjelovit način, uopšte i nazrijeti razmjere pogubnog uticaja različitih oblika informacijskog poremećaja na slobodu izražavanja, jednog od ključnih osnova i uslova demokratije. Istovremeno, teško je pronaći dinamičku ravnotežu između borbe protiv različitih oblika informacijskog poremećaja i slobode izražavanja, a ne skliznuti u ozbiljnija ograničenja ili čak cenzuru medija, posebno u slučaju država u procesu demokratizacije poput Crne Gore, sa fragilnim, nedovoljno funkcionalnim i nerijetko politizovanim institucijama. Nažalost, ni zemlje sa dugom demokratskom tradicijom nijesu lišene ovih rizika.

Zato je danas, više nego ikada, važna medijska pismenost, sposobnost da razumijemo, analiziramo, kritički procijenimo, vrednujemo i kontekstualizujemo informacije kojima smo preplavljeni na dnevnom nivou, a, takođe, i da prepoznamo koja nam to zakonska rješenja, organizacije i digitalni alati mogu predstavljati dobre oslonce i saveznike u borbi protiv informacijskog poremećaja, odnosno u borbi za pravo na istinitu informaciju.

II Izazovi definisanja informacijskog poremećaja i kategorizacija fakt-čekera

II.1. Informacijski poremećaj

Prije svega, treba istaći da terminologija i klasifikacija različitih tipova i vrsta informacijskog poremećaja nije opšteprihvaćena, tako da se izraz „dezinformacija“ često koristi kao viši pojam, sinonimno sa terminom „informacijski poremećaj“. Iako je u opticaju veliki broj klasifikacija informacijskog poremećaja, u ovom ćemo priručniku koristiti klasifikaciju datu u jednoj od ključnih studija koja je kreirala pojmovni okvir za kasniju regulativu Savjeta Evrope i Evropske unije – *Informacijski poremećaj: Ka interdisciplinarnom okviru za istraživanje i kreiranje sektorske politike*, autorà Kler Vordl i Hoseina Derakšana. Oni na prvom mjestu kritikuju i dalje naširoko prihvaćen termin „lažnih vijesti“ i to iz dva razloga. Prije svega, tvrde da je ovaj termin:

„(...) sasvim neprimeren za opisivanje složene pojave informacionog zagađenja. Osim toga, političari širom sveta sve češće koriste taj izraz da bi opisali rad novinskih organizacija čije im se izveštavanje ne dopada. Izraz na taj način postaje mehanizam pomoću kog moćnici mogu da pritisnu, ograniče, podriju i zaobiđu, odnosno izbegnu slobodnu štampu. (Vordl i Derakšan)

3 <https://www.apc.org/en/pubs/facebook-and-monetisation-hate-way-forward-holding-platforms-accountable>, <https://www.france24.com/en/live-news/20230417-monetizing-hate-unease-as-misinformation-swirls-on-twitter>

Naravno, postavlja se pitanje: Jesu li „lažne vijesti“ uopšte vijesti, budući da istinitost predstavlja temeljni princip novinarstva? Neki stručnjaci tvrde da koncept „lažne vijesti“, u izvjesnom smislu, predstavlja „drveno željezo“ ili oksimoron – ili je vijest istinita ili nije vijest. Međutim, kao što ćemo vidjeti u nastavku, ogroman broj organizacija koje se bave provjerom istinitosti objavljenih informacija, tzv. fakt-čeking (fact-checking) organizacije, koje raskrinkavaju širok spektar informacijskog poremećaja, i dalje koristi ovaj termin⁴, uprkos njegovom moćnom manipulativnom potencijalu.

Vordl i Derakšan razlikuju tri ključna tipa informacijskog poremećaja - misinformaciju, dezinformaciju i malinformaciju. Dok prva dva tipa informacijskog poremećaja – misinformacija i dezinformacija – predstavljaju različite oblike kršenja prvog načela Kodeksa novinara/novinarki Crne Gore (KNCG), koje obavezuje na tačnost, cjelovitost i izbalansiranost izvještavanja, kao i profesionalno postupanje sa izvorima, dotle malinformacije predstavljaju zlonamjerno objavljivanje najčešće tačnih informacija sa lošom namjerom da se ugrozi privatnost, a moguće i sigurnost fizičkog ili pravnog lica na koje se odnose, odnosno povredu načela 7 KNCG, koje štiti pravo na privatnost.

- Misinformacija - Netačna informacija, nastala bez namjere da se nanese šteta.
  - **Netačna/lažna veza** - Tip informacijskog poremećaja kod kojeg naslovi, vizuelni sadržaj ili potpisi ispod fotografija ne potkrepljuju sadržaj samog teksta (Ljubić et al.: 2022). Netačna ili lažna veza predstavlja jedan od najrasprostranjenijih vidova informacijskog poremećaja u digitalnom okruženju, koji najčešće prepoznajemo kao klikbejt (engl. clickbait ili „amac za klikove“) - kada sadržina teksta ima malo ili nimalo veze sa njegovom opremom. Takođe, klikbejt često srećemo u sprezi sa ostalim tipovima informacijskih poremećaja.

Primjer:

Primjeri se kreću u širokom rasponu tema – od čudesnih moći sode bikarbone⁵, preko toga šta muškarac mora da uradi ako mu je stalo do vas⁶, do sportskih i političkih tema u tekstovima poput: „Evo zašto mrze i nasiljem ruše Vučića! Srbija je nikad jača, i sa Olimpijskih igara se vraća kao najuspešnija država regiona!“⁷

- **Obmanjujući sadržaj** – Obmanjujući sadržaj, poput satire ili parodije, ne mora izvorno imati namjeru da obmane, ali ga neki ljudi mogu doslovno shvatiti, što ih može dovesti u zabludu. Neki od najpoznatijih primjera u potpunosti fabrikovanog sadržaja⁸ nijesu morali biti primarno kreirani sa namjerom da nanesu štetu ili utiču na političke procese, već kao šala, parodija

---

4 Pa ćemo ga stoga i mi koristiti u dijelu Priručnika koji se bavi fakt-čekingom.

5 <https://srpskainfo.com/necete-vjerovati-da-cisti-cak-i-ovo-soda-bikarbona-je-zaista-svemocna/>

6 <https://www.vijesti.me/lifestyle/ljubav-i-seks/719447/sta-muskarac-mora-da-uradi-ako-mu-je-stalo-do-vas>

7 <https://informer.rs/vesti/politika/933787/evo-zasto-mrze-i-nasiljem-ruse-vucica-srbija-je-nikad-jaca-i-sa-olimpijskih-igara-se-vraca-kao-najuspesnija-drzava-regiona-video>

8 Poput navodne podrške koju je papa Franjo dao Trampu tokom predsjedničkih izbora 2016, koju smo u nastavku naveli kao jedan od najflagrantnijih primjera izmišljenog sadržaja. Više o tome u: Hainscho, Thomas (2022). „Calling the news fake: The underlying claims about truth in the post-truth era“, dostupno na: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/01914537211066854>

ili satira, koja je bila bukvalno shvaćena i kao takva široko dijeljena, te je u konačnici proizvela posljedice različite od onih prvobitno namjeranih.

Primjer:

Satirični tekst „Srbin ubio ajkulu ubicu u Šarm el Šeiku“⁹ Njuz.neta iz 2010, koji donosi priču o pijanom srpskom turistu koji je skokom u Crveno more slučajno usmratio ajkulu ubicu i tako spasio turističku sezonu u Egiptu, veliki broj domaćih i svjetskih portala prenio je kao stvarnu vijest¹⁰, poput *Jutarnjeg lista*¹¹, *New York Post*-a¹², a neki su otišli tako daleko da su konsultovali stručnjake koji su davali naučna objašnjenja ovog izuzetnog „događaja“. Skoro 15 godina nakon izvornog objavljivanja, ova izmišljena priča ponovo se pojavila u medijima¹³, kada ju je voditeljka jutarnjeg programa sa nacionalnom frekvencijom pročitala kao „zanimljivu vest“, ne navodeći i, vjerovatno, ne znajući da se radi o satiričnom tekstu.

- **Dezinformacija** – Dezinformacija, netačna i/ili obmanjujuća informacija, nastala sa namjerom da se obmane, utiče na percepciju ili ponašanje, ili da se nanese šteta, obuhvata četiri različita tipa dezinformacija.
  - **Netačni/lažni kontekst** – Netačni/lažni kontekst stvara se kada se autentični sadržaj stavlja u kontekst lažne informacije, uglavnom nepotpunim i jednostranim izvještavanjem.

Primjer:

Vijest da je srpskom džudisti Nemanji Majdovu zabranjeno da se krsti pred meč na Ol 2024. objavljena je i na jednom crnogorskom portalu pod senzacionalističkim naslovom: „UŽAS! Nemanji Majdovu zabranjuju da se krsti pri ulasku na borilište“¹⁴. Tačno je da Majdovu nije dozvoljeno da se krsti, ali to nije odluka koja je usmjerena posebno protiv njega, niti predstavlja napad na njegove vjerske slobode, već se odnosi na sve takmičare/ke bez razlike. Međunarodna džudo federacija u svom pravilniku¹⁵ izričito propisuje da su vjerske, političke, lične ili komercijalne konotacije ili manifestacije zabranjene za sve takmičare/ke na terenu za borbu, pa tako i za Majdova.¹⁶

- **Sadržaj iz izvora koji se lažno predstavljaju** – Ovaj tip dezinformacije srećemo kada se neprovjereni i upitni izvori lažno predstavljaju javnosti kao ugledni i kredibilni, bilo imitiranjem ili kopiranjem vizuelnog identiteta, poput logoa kredibilnih medijskih kuća, renomiranih proizvođača ili trgovinskih lanaca, bilo samim nazivom/imenom, koje nalikuju ili je identično uglednom originalu ili brendu.

---

9 <https://www.njuz.net/srbin-ubio-ajkulu-ubicu-u-sarm-el-seiku/>

10 <https://www.rts.rs/lat/vesti/region/814128/srbi-napravili-patku-od-ajkule.html>

11 <https://www.jutarnji.hr/naslovnica/clanak910739.html-1537716>

12 <https://www.jutarnji.hr/naslovnica/clanak910739.html-1537716>

13 <https://www.istinomer.rs/analize/deja-vu-vest-o-srbinu-koji-ubija-ajkulu-ponovo-u-etrui/>

14 <https://www.in4s.net/uzas-nemanji-majdovu-zabranjuju-da-se-krsti-pri-ulasku-na-boriliste/>

15 https://78884ca60822a34fb0e6-082b8fd5551e97bc65e327988b444396.ssl.cf3.rackcdn.com/up/2024/08/IJF_Sport_and_Organisation_Rul-1722593988.pdf

16 Više o tome na: <https://www.raskrinkavanje.me/analiza/pravila-vaze-za-sve-nije-samo-majdovu-zabranjeno-da-se-krsti/>

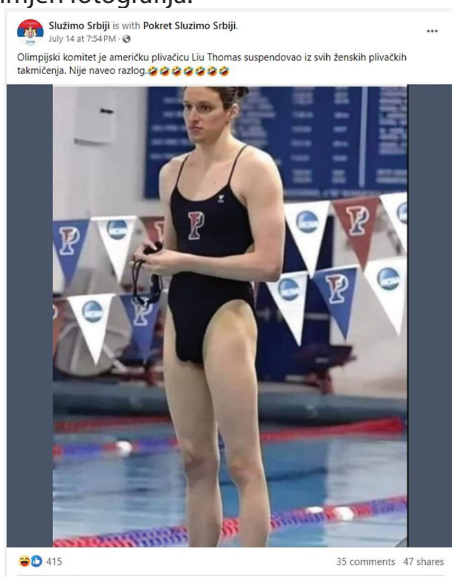
Primjer:

Na jednom portalu pojavila se dezinformacija koja predstavlja u potpunosti izmišljen sadržaj, ali čija je istinitost navodno garantovana pouzdanim izvorom – ni manje ni više nego pisanjem BBC-ja: „BBC: ‘Chemtrails’ tragovi će biti službeno priznati kao nova vrsta oblaka”.¹⁷ Niti je BBC prenio ovu izmišljenu priču, niti je tačno da će „kemtrejls”¹⁸ biti prepoznati i klasifikovani kao nova vrsta oblaka.¹⁹

U Crnoj Gori dezinformacije iz izvora koji se lažno predstavljaju aktuelne su naročito na društvenim mrežama, na kojima se mogu sresti lažne akcije – nagradne igre²⁰ ili dijeljenje novca ili besplatnih bonova za kupovinu, koje trgovački lanci navodno dodjeljuju korisnicima/cama na društvenim mrežama povodom svog „rođendana”²¹ ili slično.

- **Manipulativni sadržaj** – Najčešće se odnosi na fotografije, a podrazumijeva kreiranje lažnog narativa od stvarnih ili editovanih elemenata.

Primjeri fotografija:

Fotografija transrodne plivačice Lie Tomson u kupaćem kostimu ispod kojeg se naziru muške genitalije²²

17 <https://www.novi-svjetski-poredak.com/2017/03/26/bbc-chemtrails-tragovi-ce-biti-sluzbeno-priznati-kao-nova-vrsta-oblaka/>

18 „Kemtrejls” (engl. *chemtrail* od: *chemical* – hemikalija i *trail* – trag) predstavljaju ikonični fenomen jedne od najpoznatijih i najrasprostranjenijih teorija zavjere, koja datira iz devedesetih godina XX vijeka, prema kojoj bijeli tragovi koji ostaju iza aviona na nebu sadrže otrovne hemikalije, koje vlade ili tajne svjetske sile namjerno raspršavaju nebom kako bi na najrazličitije načine ugrozile zdravlje stanovništva.

19 Više o tome na: <https://www.raskrinkavanje.me/analiza/bbc-nije-objavio-da-su-kemtrejlsi-priznati-kao-nova-vrsta-oblaka/>

20 <https://www.raskrinkavanje.me/analiza/lazna-nagrada-igra-france-prikupila-rekordan-broj-komentara/>

21 <https://www.raskrinkavanje.me/analiza/zloupotreba-vizuelnog-identiteta-kompanije-okov-ne-dijele-novac-i-bonove/>

22 <https://www.raskrinkavanje.me/analiza/izmijenjena-fotografija-transrodne-plivacice-preplavila-mreze/>

Trobojka koju je navodno koristila crnogorska delegacija na ceremoniji otvaranja OI 2024 u Parizu²³

- **Izmišljen sadržaj** – Sadrži činjenično pogrešne informacije i tvrdnje. Ova vrsta dezinformacije kreirana je sa namjerom da lažnu tvrdnju – u potpunosti izmišljen sadržaj – predstavi kao činjenicu, da na ovaj način smišljeno obmane auditorij i nanese štetu. Upravo se na ovaj tip dezinformacija najčešće referira kada se koristi termin „lažna vijest“, o čijoj je neprimjerenosti ranije bilo riječi.

Primjere za izmišljeni sadržaj možemo prepoznati i u gorenavedenim primjerima za druge vrste informacijskog poremećaja, poput pozivanja na BBC, kako bi se fabrikovanom sadržaju dao utisak kredibiliteta ili pogrešno shvaćenog satiričnog teksta Njuz.neta o pijanom turisti, koji je usmrtio ajkulu slušajno skočivši na nju nakon burnog noćnog provoda. Primjer za ovaj tip dezinformacije su različiti deepfake videi poput onog o ukrajinskom predsjedniku Volodimiru Zelenskom, koji pleše trbušni ples²⁴, „vijesti“ da je papa Franjo podržao Trampa na predsjedničkim izborim 2016²⁵, itd.

- Malinformacija - Informacija, najčešće privatna (lična, politička ili korporativna), koja je zasnovana na stvarnosti i ne mora biti netačna, međutim, objavljena je i širena sa namjerom da se nanese šteta. U ovaj tip

23 <https://www.raskrinkavanje.me/analiza/trobojka-iz-fotosopa/>

24 <https://www.dw.com/en/fact-check-fake-zelensky-belly-dance-video-raises-fears-of-ai-disinfo/a-66930879>

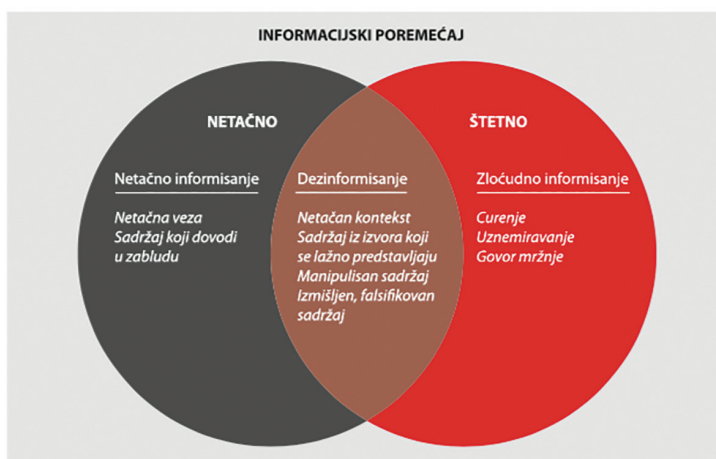
25 <https://web.archive.org/web/20160929104011/http://endingthefed.com/pope-francis-shocks-world-endorses-donald-trump-for-president-releases-statement.html>

informacijskih poremećaja spadaju curenje informacija, uznemiravanje i govor mržnje.²⁶

- Curenje informacija

Primjer:

Objavlivanje kolumne Borisa Dežulovića „Jebo vas Vukovar“²⁷ krajem 2022. pokrenulo je lavinu negativnih reakcija, prije svega, od strane hrvatske desnice, koje su obilovale govorom mržnje, uvredama i prijetnjama. Međutim, pored više od stotinu ozbiljnih prijetnji i prijetnji smrću, na društvenim mrežama se pojavila i tačna privatna adresa na kojoj autor živi sa porodicom, što je sve Dežulović prikupio i objavio.²⁸ Objavlivanjem ovog tipa privatnih podataka, direktno je ugrožena sigurnost autora i njegove porodice, a na njega otvoren „javni i institucionalni linč“, kako ga je nazvalo Hrvatsko novinarsko društvo.²⁹

Klasifikacija vrsta i tipova informacijskog poremećaja prema studiji: *Informacijski poremećaj: Ka interdisciplinarnom okviru za istraživanje i kreiranje sektorske politike*, autora Kler Vordl i Hoseina Derakšana

26 Ne obrazlažemo detaljnije i ne navodimo primjere za uznemiravanje i govor mržnje budući da se ove kategorije na drugačiji način razlikuju od ostalih oblika informacijskog poremećaja, što je bio predmet i tema priručnika OSCE Tehničke radne grupe za samoregulaciju „Kako odgovorno izvještavati o govoru mržnje“ (2023), dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/c/3/554676.pdf>

27 <https://n1info.rs/kolumne/boris-dezulovic/nova-kolumna-borisa-dezulovica-jebo-vas-vukovar/>

28 <https://www.rijekadanas.com/dezulovic-prikupio-i-objavio-stotine-prijetnje-smrcu-koje-prima-nakon-kolumne-jebo-vas-vukovar/>

29 <https://www.danas.rs/svet/region/hrvatsko-novinarsko-drustvo-dezulovic-je-izlozen-institucionalnom-lincu/>

III Regulatorni okvir Evropske unije i Crne Gore

U vremenu prepoznavanja dezinformacija kao ozbiljnih prijetnji demokratiji, javnom zdravlju i društvenom životu, EU je 2023. godine usvojila Zakon o digitalnim uslugama kao odgovor na nekoliko ključnih potreba. Tome se pribjeglo kada su lažne vijesti i manipulacije postale uobičajene, posebno tokom izbora, kada su zabilježeni brojni pokušaji stranih aktera da utiču na ishod putem dezinformacija. Pandemija COVID-19 dodatno je osvijetlila opasnosti od dezinformacija, kao što su lažne informacije o vakcinama, pa je EU shvatila da je potrebno brzo djelovati kako bi se obezbijedila tačnost informacija koje se dijele putem digitalnih platformi. U kontekstu ovako deklariranih ciljeva, EU je uspostavila partnerstva s velikim tehnološkim kompanijama kako bi se razvili alati za brzo prepoznavanje i uklanjanje dezinformacija.

Borba protiv dezinformacija izaziva zabrinutost zbog moguće cenzure medija i slobode govora. Zabrana dezinformacija u najboljem slučaju može biti neučinkovita, a u najgorem kontraproduktivna. U zemljama koje su u procesu demokratizacije, sa slabim institucijama i deficitom demokratije, kao što je Crna Gora, pravni okvir koji omogućava medijsku kontrolu u borbi protiv dezinformacija može se olako zloupotrijebiti. Zagovornici koncepta apsolutne slobode izražavanja nastupaju pod platformom da kvalitet informacije nije osnova za slobodu izražavanja. Po njihovom mišljenju, zaštita slobode izražavanja nije uslovljena kvalitetom i bonitetom informacije. Studija iz 2022. godine³⁰ pokazala je da od 2017. godine, kada je donesen *NetzDG* zakon o dezinformacijama, u Njemačkoj, u periodu od četiri godine – od 2017. do 2022. godine – na globalnoj sceni usvojeno je 97 zakona o suzbijanju dezinformacija. *NetzDG* zakonom o dezinformacijama ustanovljeni su i sistemi oštih kaznenih politika u odnosu na pojavu dezinformacija, koji su inaugurisani u etabliranim demokratskim sistemima kakva je Njemačka, a u drugim manje demokratskim sistemima proizveli su katastrofalne posljedice. Tako je tokom 2022. godine izrečeno 270 drakonskih mjera za 270 novinara, kojima je izrečena kazna zatvora zbog činjenice da su prenijeli dezinformaciju. Pet godina prije toga, ista sankcija – kazna zatvora – izrečena je u 27 predmeta zbog prenošenja neistinite informacije. U ovim sistemima je sankcija *suspenzije određenog novinarskog naloga ili oduzimanje licence* zastupljena u minimalnom procentu od 20%. To su posljedice MDM zakona (mis, dis, mal), koje nijesu prisutne samo u nedemokratskim, nego i u demokratskim državama, kao što su Njemačka, Francuska, Italija i Irska, ali imamo i Dansku, u kojoj je za prenošenje dezinformacije propisana maksimalna kazna od 12 godina. U Francuskoj je propisana kazna za novinara koji prenosi dezinformaciju i do 140 hiljada eura. Ove brojke pokazuju da borba protiv dezinformacija izaziva zabrinutost zbog cenzure medija i slobode govora. Oštra kaznena politika i represija mogu izazvati i kontraproduktivne reperkusije i imati *chilling effect*, tzv. efekat odvraćanja. U fragilnim demokratijama, sa krhkim institucijama i deficitom demokratije,

---

30 Gabrielle Lim and Samantha Bradshaw, *Chilling Legislation: Navigating the State of Media Laws Worldwide*, Center for International Media Assistance, 2023, dostupno na: https://www.cima.ned.org/wp-content/uploads/2023/06/CIMA-Chilling-Legislation_web_150ppi.pdf

pravni okvir sa rigidnom kaznenom politikom lako može biti zloupotrijebljen. Zato se otvara logična dilema – da li je za jedno društvo bolje da „pristaje“ i na pojavu informacijskog poremećaja, koji podriva demokratski sistem na agresivan način, ili da prihvati tvrde i rigidne sisteme kaznenih politika kakvi su poznati u singapurskom, etiopskom, kamerunskom i ruskom pravnom poretku?

III.1. Evropski legislativni i drugi mehanizmi u borbi protiv informacijskog poremećaja

Zakonodavci država EU Zakonom o digitalnim uslugama ustanovljavali su alat za sprečavanje štetnih sadržaja, uz brigu sveukupne javnosti da prvi kontrolor takvog sadržaja nije uredništvo, niti pravosuđe, niti sudska instanca, nego velika platforma koja ima monopol. Uz pravne mjere, EU naglašava važnost sveukupnog društvenog odgovora od novinarskih kuća do građana, koji bi mogli bolje prepoznati dezinformacije. Prije EU bilo je nekoliko nacionalnih pomaka država članica u odnosu na ovo pitanje. Austrija je do 2022. godine imala svoj Zakon o suzbijanju dezinformacija, koji je od strane Suda pravde EU ocijenjen kao neusaglašen sa DSA, dok se za vrijeme izrade tog zakonskog teksta postavilo pitanje opravdanosti njegovog pisanja, kada se očekuje usvajanje tog akta od strane EU. Slična ocjena neusaglašenosti sa DSA izrečena je i u odnosu na izmjene njemačkog zakona, i to izostavljanjem tehnologija koje su morale biti omogućene konzumentu informacije – običnom građaninu, da reaguje na ono što je plasirani štetni sadržaj – *user-friendly* postupak je izostavljen. Naime, *flagiranje* informacije kao netačne podrazumijeva pretraživanje predmetnog sadržaja, kao i dostavljanje istog na adekvatnu adresu, što iziskuje dodatno vrijeme i angažman. Ovo je bio problematični aspekt zakonskih rješenja u Austriji, Njemačkoj i Francuskoj.

III.1.1. Akt o digitalnim uslugama (Digital Service Act-DSA) i dezinformacije

Zakon o digitalnim uslugama (Digital Services Act, DSA) je odgovor evropskog zakonodavca da kreira sigurnije, odgovornije i pravednije digitalno okruženje za sve korisnike. Pored postavljanja jasnih standarda za zaštitu korisničkih podataka i suzbijanje štetnog sadržaja, DSA zahtijeva da platforme preduzmu konkretne mjere protiv širenja lažnih informacija.

Donošenjem Zakona o digitalnim uslugama (DSA) pokrenula se velika debata o zaštiti medija i novinarskog sadržaja na mreži od arbitrarnih postupanja i praksi online platformi. Tokom postupka pisanja DSA, pojedine medijske organizacije su tvrdile da se online platforme miješaju u rad medija.³¹ Uprkos debati, a u vezi

---

31 Poznat primjer je kada je Fejsbuk, zbog Fejsbukovih pravila o golotinji, čak blokirao i spriječio dijeljenje članka *Gardijana*, koji prikazuje zatvorenike u Australiji u lancima, dostupno na: <https://www.theguardian.com/technology/2020/jun/15/facebook-blocks-bans-users-sharing-guardian-article-showing-aboriginal-men-in-chains>

sa izuzećem koje bi se obezbijedilo svim medijima u odnosu na postupanja VLOPs - vrlo velikih online platformi (very large online platforms, urednički sadržaji odnosno mediji, su se, ipak, našli u konačnoj verziji DSA. Informativne medijske organizacije i novinari mogu se pozvati na neka proceduralna prava, posebno usmjerena na zaštitu slobode medija, ili koristiti opšte odredbe, koje svim korisnicima online platformi pružaju mogućnost da se osporavaju odlukama o moderiranju sadržaja koje donose online platforme. Iako platforme imaju određeno diskreciono pravo u formulisanju efikasnih mjera za smanjenje rizika, jedna od tih mjera mogla bi da bude promovisanje raznovrsnog sadržaja i vijesti iz autoritativnih izvora i etabliranih medija.³²

DSA detektuje, uvodi i tretira *user-friendly* mehanizam i *sertifikovane flagere*, sa zadatkom da reaguju na sporne sadržaje. Flagirani sadržaj, shodno DSA, može biti zadržan/uklonjen odlukom VLOPs-a uz obrazloženje, a uz prethodno izjašnjenje medijskih kuća sa uredničkom politikom. Najčešće, nezakoniti sadržaji u formi dezinformacija ne proističu iz medija, već sa drugih platformi komuniciranja. Može biti riječi o informacijama koje ne pogađaju izborni proces, demokratiju i/ili političkog kandidata. To znači da DSA tretira svaki tip dezinformacija – (dez)informacije sa Amazon-a, eBay-a, online prodavnica, booking-a. (Dez)informacija je zamišljena kao roba koja može biti štetna i koja izaziva posljedicu koja mora biti otklonjena. Velike platforme su predviđene kao najveći kontrolori cijelog online (štetnog) sadržaja, koji utvrđuju šta treba smatrati dezinformacijom, a šta ne, uz konsultaciju – izjašnjenje uredništva medijske kuće.³³ Oni prvobitno određuju šta je sadržaj, za koji, shodno evropskoj regulativi, imaju 24 sata za „reakciju“, uključujući alate, online i automatske alatke³⁴, i one flagere koji su sertifikovani, sa prioritarnim statusom u odnosu na VLOPs. Države članice su bile u obavezi da do 17. februara 2024. godine imenuju svoje koordinateure, a iskustva su različita u tom smislu. Austrija je opredijelila da to bude njihov *Regulator*, Hrvatska je odlučila i ulogu koordinatora dodijelila EKIP-u, dok su neki sistemi opredijelili hibridnu koordinaciju – nekoliko agencija/regulatora, koji će zajednički raditi.

Takođe, preliminarni koraci država kandidata, u odnosu na očekivana postupanja po DSA, otpočeli su, pa se od država, u pregovorima sa briselskom administracijom, očekuje priprema nacionalnih tijela – agencija za ulogu nacionalnog koordinatora. Dodatno, implementacija DSA podrazumijeva kolaboraciju, kohabitaciju i koordinaciju predstavnika svih relevantnih tijela od DIK-a, AZLP-a, AZK-a. Dakle, shodno DSA, od Crne

---

32 Doris Buijs, The Digital Service Act and the implications for new media and journalistic content, dostupno na: <https://dsa-observatory.eu/2022/09/29/digital-services-act-implications-for-news-media-journalistic-content-part-1/>

33 Gdje i kako ustanoviti granicu – demarkaciona linija između slobode govora i govora koji ne može imati konvencijsku zaštitu i zaštitu slobode izražavanja. Štetnim govorom, u ovom slučaju sadržajem dezinformacija, podriava se demokratski poredak, odnosno ustavno uređenje, odnosno bezbjednost. Evropska konvencija članom 17 propisuje da sve što je suprotno konvencijskim vrijednostima ne smije biti tretirano i zaštićeno slobodom izražavanja – i to je ta platforma, to je taj zakonski osnov od kojega su krenuli evropski zakonodavci. Sve ono što je suprotno evropskim demokratskim vrijednostima, etabliranim standardima Konvencije i jurisprudencije ESLJP, mora biti otklonjeno iz sistema i ne može imati zaštitu slobode izražavanja.

34 Algoritmi plasirani kroz evropska rješenja imaju za cilj da građanima zaštite pravo i interes na tačnu, potpunu i blagovremenu informaciju, koja se plasira evropskom građaninu.

Gore se zahtijeva utvrđivanje nacionalnih koordinatora, koji će sprovesti adekvatan nadzor dezinformacije i njeno odgovarajuće isključenje iz sistema.

III.1.2. Evropski zakon o slobodi medija (European Media Freedom Act, EMFA)

Evropski zakon o slobodi medija je akt o medijskim uslugama,³⁵ koji je donesen sa ciljem obezbjeđivanja unifikovanog zajedničkog tržišta, odnosno usvajanja identičnih pravila u svim državama članicama u vezi sa sljedećim pitanjima:

- zaštite uređivačke nezavisnosti;
- zaštite novinarskih izvora i zaštita od upotrebe špijunskog softvera;
- objezbjeđivanja nezavisnog funkcionisanja javnih medija;
- povećanja transparentnosti vlasništva nad medijima;
- zaštite medija od neopravdanog uklanjanja online sadržaja od strane veoma velikih online platformi;
- uvođenja prava na podešavanje medijske ponude na uređajima i interfejsima;
- garantovanja transparentnosti kod oglašavanja države za pružaoce medijskih usluga i online platforme;
- obezbjeđivanja da države članice daju procjenu uticaja ključnih koncentracija medijskog tržišta na medijski pluralizam i uređivačku nezavisnost;
- obezbjeđivanja transparentnosti u mjerenju publike za pružaoce medijskih usluga i oglašivače.

Kao i tokom usvajanja DSA, nekoliko godina se debatovalo da li EMFA treba da tretira pitanje tretmana „dezinformacije“ i na koji način će urediti pitanje odnosa između pružalaca medijskih usluga i VLOPs-a. Kako je jedan dio medijske zajednice, kao i prilikom usvajanja DSA, tražio izuzimanje uredničkih sadržaja iz regulacije postupanja VLOPs-a, a drugi dio uključivanje, kompromis je uspostavljen: VLOPs mogu „skinuti“ određenu informaciju medija samo kada je prethodno dostave mediju na izjašnjenje. Ako medij potvrdi da je to dezinformacija, onda mogu nastaviti s procesom sankcionisanja i tada se kreće s vansudskom medijacijom, koja treba da razluči šta se dešava kada se dezinformacija pojavi u medijima.³⁶

Evropski zakon o slobodi medija deklarira da će VLOPs „preduzeti sve moguće mjere“ da obezbijedi komuniciranje sa pružiocima medijskih usluga prije nego

35 Uredba 2024/1083 (EU), poznata pod nazivom Evropski zakon o slobodi medija, European Media Freedom Act, entered into force on 7 May 2024, dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024R1083>

36 Druga važna dilema javila se u vezi sa korišćenjem spyware mehanizama, koji omogućavaju „potragu“ za izvorima „dezinformacija“, kao što je Pegasus. Ovo pitanje pokrenulo je sve novinarske asocijacije, jer su do 15. decembra bili u neizvjesnosti da li se za potrebe zaštite nacionalne sigurnosti može koristiti predatorski softver za kontrolu izvora informacija novinara. U odnosu na zaštitu novinarskog izvora, Francuska, Italija, Poljska i Mađarska prednjačile su u zagovaranju softverskih rješenja poput Pegasusa, a u nekim od tih država već su korišćena, kako bi se došlo do informacija o zaštiti nacionalnih i evropskih interesa.

suspenzija stupi na snagu.

EMFA utvrđuje da su pružaoci VLOPs dužni da omoguće pružiocima medijskih usluga da deklarišu da su tog statusa³⁷ i da poštuju član 6, kojim se propisuje da su pružaoci medijskih usluga dužni da omoguće pristup informacijama o nazivu, cjelokupnoj vlasničkoj strukturi³⁸ i godišnjem iznosu javnih sredstava za državno oglašavanje koje im je dodijeljeno.

Mediji koji pružaju vijesti i sadržaje o aktualnim temama dužni su preuzeti prikladne mjere kako bi se obezbijedila nezavisnost uredničkih odluka, u okviru utvrđene uredničke politike, uz saopštavanje svih stvarnih ili potencijalnih sukoba interesa, koji bi mogli uticati na medijski sadržaj o aktualnim temama. Mjere moraju da podliježu regulatornim zahtjevima za obezbjeđivanje uredničke odgovornosti i poštovanje koregulatornih i samoregulatornih mehanizama i da ne pružaju sadržaje koji su proizvedeni vještačkom inteligencijom, bez nadzora i uredničke kontrole, uz navođenje kontakata za komuniciranje pružalaca medijskih usluga i njihovih (ko)(samo)regulatornih tijela.

U slučaju opravdane sumnje, u pogledu usklađenosti pružalaca medijske usluge s relevantnim nacionalnim regulatornim, koregulatornim ili samoregulatornim mehanizmima, pružalac VLOPs-a dužan je da zatraži potvrdu o tim pitanjima i da se informacije, prijavljene u skladu sa stavkom, objavljuju, te da im se može lako pristupiti. Pružaoci VLOPs-a dužni su da dostave podatke za kontakt, uključujući adresu elektronske pošte, putem kojih pružalac medijske usluge može direktno i brzo komunicirati s njima.

Ako VLOPs namjerava da donese odluku o suspenziji pružanja svojih usluga internetskog posredovanja ili o ograničavanju vidljivosti takvog sadržaja, prije nego takva odluka o suspenziji ili ograničenju vidljivosti počne proizvoditi učinke, pružalac VLOPs-a: a) pružaocu medijske usluge dostavlja obrazloženje za svoju odluku o suspenziji ili ograničenju vidljivosti; b) omogućava pružaocu medijske usluge da odgovori na to obrazloženje u roku od 24 sata od prijema obrazloženja ili, u određenim slučajevima, u kraćem roku, koji pružaocu medijske usluge daje dovoljno vremena za smislen odgovor.

Ako nakon odgovora ili u izostanku njega, pružalac VLOPs-a donese odluku o suspenziji ili ograničenju vidljivosti, o tome će, bez nepotrebnog odlaganja, obavijestiti pružaoca medijske usluge. Ovakvo postupanje ne primjenjuje se ako pružalac VLOPs-a suspenduje pružanje svojih usluga u vezi sa sadržajem, koji pruža pružalac medijske usluge, ili ograniči vidljivost takvog sadržaja, shodno svojim obavezama, a u skladu sa pravom Unije.³⁹

Pružaoци VLOPs-a dužni su da preduzmu sve potrebne tehničke i organizacijske mjere kako bi osigurali da se, prioritetno i bez nepotrebnog odlaganja, obrade i donošenjem odluke riješe pritužbe koje su podnijeli pružaoci medijskih usluga.⁴⁰

---

37 Dio 4 o medijskim uslugama u digitalnom okruženju, član 18.

38 Nacionalnim regulatornim vlastima ili tijelima, ili drugim nadležnim vlastima, ili tijelima za izradu nacionalnih baza podataka o vlasništvu nad medijima

39 Shodno čl. 28, 34 i 35 Uredbe (EU) 2022/2065 i čl. 28b Direktive 2010/13/EU ili obavezama koje se odnose na nezakonit sadržaj u skladu s pravom Unije.

40 Na osnovu čl. 11 Uredbe (EU) 2019/1150 ili čl. 20 Uredbe (EU) 2022/2065. U internom sistemu za rješavanje pritužbi, pružaoca medijske usluge može zastupati neko tijelo.

Ako pružalac medijske usluge, koji je dostavio svoje izjašnjenje, smatra da je VLOPs uzastopno ograničavao ili suspendovao, bez dovoljnih razloga, pružanje svojih usluga, pružalac VLOPs-a dužan je da, u dobroj vjeri, učestvuje u smislenom i djelotvornom dijalogu s pružaocem medijske usluge, na njegov zahtjev, radi postizanja sporazumnog rješenja, u razumnom roku, kojim bi se neopravdana ograničenja ili suspenzije ukinuli i ubuduće izbjegli. Pružalac medijskih usluga može obavijestiti Odbor⁴¹ i Komisiju o ishodu i detaljima takvog dijaloga. Pružalac medijske usluge može zatražiti da Odbor izda mišljenje o ishodu takvog dijaloga, koje, prema potrebi, uključuje i preporučene mjere za pružaoca VLOPs-a. Odbor obavještava Komisiju o svom mišljenju. Ako pružalac VLOPs-a odbije ili poništi izjavu pružaoca medijske usluge, i ako se ne postigne sporazumno rješenje, pružalac medijske usluge može upotrijebiti mirenje ili vansudsko rješavanje sporova.⁴² Pružalac medijske usluge može obavijestiti Odbor o ishodu tog mirenja ili vansudskog rješavanja sporova. Pružalac VLOPs-a svake godine objavljuje detaljne informacije o broju slučajeva u kojima je odredio ograničavanje ili suspenziju, sa razlozima za ograničenje, broju dijaloga sa pružaocima usluga i broju slučajeva u kojima je odbio ili prihvatio izjavu pružalaca medijskih usluga. Kako bi olakšala dosljednu i djelotvornu primjenu komunikacije između pružalaca VLOPs-a i medijskih usluga, Komisija izdaje smjernice za olakšavanje djelotvornog sprovođenja ovih odredaba. Analiza efikasnosti i djelotvornosti komunikacije između pružalaca VLOPs-a i medijskih usluga predmet je rada Odbora.

III.1.3. Kodeks o dezinformacijama EU

Kodeks dobre prakse o suzbijanju dezinformacija (Code of Practice on Disinformation) revidirani je tekst Kodeksa sa istim nazivom, koji je po prvi put donesen 2018. godine. Akt iz 2018. godine predstavlja prvi dokument Evropske komisije, čiju su unaprijeđenu verziju, pod pokroviteljstvom Komisije, upravo proizvele velike platforme, organizacije civilnog društva i oglašivači, deklarirajući potrebu za uspostavljanjem samoregulatornih standarda za borbu protiv dezinformacija. Iako Kodeks nije pravno obavezujući, online platforme se obavezuju na implementiranje pravila kojima se uklanjaju nezakoniti sadržaji i usluge, a koje su zabranjene regulativom vanjskog finansiranja političkih partija. Veliki značaj Kodeksa je u tome što nudi najkompleksniju i sveobuhvatnu definiciju dezinformacije, koja pored užeg pojma dezinformacije, kao *sadržaja koji se generiše, plasira i širi s namjerom da nanese ekonomsku štetu, poremeti javnost, izazove posljedice koje mogu podrivati demokratičnost procesa, naročito izbornih procesa, i da u tom smislu stvara štetu za sveukupnu javnost i demokratski poredak u cjelini*, daje i širi pojam. Naime, Kodeks o suzbijanju dezinformacija pod dezinformacijom podrazumijeva znatno širi aspekt sadržaja, pa tu imam malinformaciju, disinformaciju i misinformaciju.⁴³ Tačnije, DSA i EMFA ne definišu dezinformacije, već se na nivou EU koristimo definicijom dezinformacija, koja potiče iz Kodeksa o suzbijanju dezinformacija.

41 U sprovođenju ove uredbe i drugih propisa Unije o medijima, osnovaće se Odbor kao nezavisno savjetodavno tijelo na nivou Unije, koje okuplja nacionalne regulatorne vlasti ili tijela i koordinira njihovo djelovanje.

42 Čl. 12 Uredbe (EU) 2019/1150 i čl. 21 Uredbe (EU) 2022/2065.

43 Mreža evropskih regulatora za audiovizuelne usluge navodi da su *lažna informacija, lažna vijest i dezinformacija* sinonimi.

III.2. Regulatorni okvir Crne Gore

Važeći pravni okvir – medijski set zakona - Zakon o medijima Crne Gore, Zakon o nacionalnom javnom servisu, Zakon o audiovizuelnim uslugama, Krivični zakonik⁴⁴ i strateški akti ne pružaju adekvatan regulatorni ambijent za efikasnu borbu protiv dezinformacija.

Važeći Zakon o medijima predviđa nekoliko posrednih mehanizama za obezbjeđivanje efikasnije zaštite prava. Tako se Zakonom propisuje da je osnivač medija ili lice koje on ovlasti dužno da u roku od 30 dana od dana osnivanja medija podnese prijavu za upis medija u evidenciju medija, sa pregledom podataka koji uključuju sjedište medija, ovlašćeno lice, organe upravljanja, ime i prezime glavnog i odgovornog urednika i druge informacije. Takođe, Zakon propisuje da je osnivač medija dužan da na jednostavan, neposredan i stalan način objavi podatke o vlasničkoj strukturi.⁴⁵

Zakon predviđa i novčane kazne za medije koji ne sprovode te odredbe.⁴⁶ Za razliku od prethodnog zakonskog teksta, kojim nijesu jasno definisane posljedice za medije koji u roku od 30 dana od dana osnivanja ne podnesu prijavu za upis medija u evidenciju, važeći Zakon o medijima, suprotno stavu EK, u dijelu kaznenih odredaba uvodi i kazne za pravna lica – osnivače medija, u iznosu od 500 do 5.000 eura.⁴⁷ Jasno je da i ova odredba ima limitirane efekte, jer internetske publikacije, kreirane sa ciljem usmjeravanja predizbornih kampanja, mogu neometano djelovati mjesec dana, a nakon toga, kao što se najčešće dešava, biti eliminisane, bez mogućnosti utvrđivanja odgovornosti za kršenje zakona.

Propisivanjem finansiranja medija iz javnih sredstava, i ranijim i novim zakonskim tekstom, takođe se unapređuje profesionalizam u medijima. Naime, mediji koji nijesu evidentirani i koji ne podliježu sistemu samoregulacije⁴⁸, ne objavljuju impresum, niti podatke o vlasničkoj strukturi, ne mogu računati na finansijsku podršku iz javnih sredstava.⁴⁹

Zakon o medijima propisuje da nadležni sud može zabraniti dalje širenje medijskog sadržaja na prijedlog državnog tužioca ili lica koje traži zaštitu nekih

---

44 Krivični zakonik Crne Gore, Službeni list RCG, br. 70/2003, 13/2004, 47/2006 i Službeni list CG, br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011 – drugi zakon, 40/2013, 56/2013, 14/2015, 42/2015, 58/2015 – drugi zakon, 44/2017, 49/2018, 3/2020, 26/2021 – ispravka, 144/2021 i 145/2021 i 110/2023

45 Članovi 11 i 12 Zakona o medijima

46 Član 73 Zakona o medijima

47 Član 73 Zakona o medijima. Takođe, vidjeti: DFC studija – Mehanizmi za borbu protiv dezinformacija, komparativna studija, dostupno na: <https://mail.google.com/mail/u/0/?tab=rm0&ogbl#search/dfc/FMfcgzQVxRBcscWPdqXSGHXLfxfhglbZ>

48 DFC analiza zagovara sistem efikasnije samoregulacije medija, jer ona „pruža mehanizme ili alate za borbu protiv lažnih vijesti, dok istovremeno osigurava zaštitu od cenzure. Trenutna samoregulacija medija u Crnoj Gori oslanja se na Kodeks novinara Crne Gore, koji svi mediji prihvataju, koji je potrebno revidirati u odnosu na izazove u digitalnom okruženju“, dostupno na: <https://mail.google.com/mail/u/0/?tab=rm0&ogbl#search/dfc/FMfcgzQVxRBcscWPdqXSGHXLfxfhglbZ>

49 Član 29 Zakona o medijima

od zakonom predviđenih prava, u slučaju očigledno nezakonitih sadržaja⁵⁰, a kada je to neophodno u interesu zaštite nacionalne bezbjednosti i teritorijalnog integriteta Crne Gore, radi sprečavanja nereda ili vršenja krivičnih djela, zaštite zdravlja i morala, zaštite ugleda ili prava drugih, sprečavanja odavanja povjerljivih informacija ili radi očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva. Takođe, novim zakonom se propisuje da nadležni sud može donijeti rješenje o privremenom ograničavanju daljeg širenja medijskog sadržaja, na prijedlog državnog tužioca ili lica koje traži zaštitu ljudskog dostojanstva; objektivnog izvještavanja o sudskim postupcima; zabrane širenja, podsticanja ili pravdanja nasilja, mržnje ili diskriminacije po osnovu rase, etničke pripadnosti, veze sa nekim narodom ili nacionalnom zajednicom, pripadnosti grupi ili pretpostavci o pripadnosti grupi, boje kože, pola, roda, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, imovnog stanja, članstva u sindikalnoj organizaciji, obrazovanja, društvenog položaja, bračnog ili porodičnog statusa, starosne dobi, zdravstvenog stanja, invaliditeta, genetskog nasljeđa, rodnog identita, seksualne orijentacije i/ili interseksualnih karakteristika, kao i po osnovu stvarnih ili pretpostavljenih ličnih svojstava; zaštite integriteta maloljetnika; zabrane oglašavanja prodaje i kupovine ljudskih organa, oružja, lijekova i medicinskih sredstava; zabrane objavljivanja informacije kojom se vrši povreda časti i ugleda.⁵¹

Prema ovim zakonskim rješenjima, postupci su određeni kao hitni i za njegovo pokretanje, kao što se to i vidi iz norme, ovlašten je ne samo državni tužilac, kako je to bilo predviđeno ranijim tekstom Zakona, već i lice koje traži zaštitu prava. Retrogradnost novog u odnosu na ranije zakonsko rješenje odnosi se na činjenicu da se ovim instrumentom ne može prevenirati objavljivanje budućeg istog ili sličnog sadržaja, što je suština preventivne tužbe, koja je bila predviđena ranijim zakonskim tekstom.

Ranije predviđeni zakonski mehanizam preventivne tužbe mogao je, u limitiranom opsegu, tretirati i dezinformacije, dok je preostali mehanizam dodatno oslabio efekte ovog instrumenta. Preciznosti radi, ni preventivna tužba,

---

⁵⁰ Prema članu 44 stav 4, očigledno nezakoniti sadržaj je sadržaj kojim se: 1) podstiče ili omogućava podsticanje nasilnog ugrožavanja ili nezakonite promjene ustavnog uređenja; 2) može ugroziti javno zdravlje ili koji predstavlja ozbiljan rizik po javno zdravlje; 3) može ugroziti ili dovesti u pitanje javna bezbjednost ili koji predstavlja ozbiljan rizik po javnu bezbjednost, nacionalnu bezbjednost i odbranu; 4) javno podstiče izvršenje krivičnih djela terorizma; 5) omogućava ili vrši ratna propaganda i 6) čije je objavljivanje u mediju zabranjeno u skladu sa čl. 47–52 Zakona (zaštita ljudskog dostojanstva; objektivnog izvještavanja o sudskim postupcima; zabrana širenja, podsticanja ili pravdanja nasilja, mržnje ili diskriminacije po osnovu rase, etničke pripadnosti, veze sa nekim narodom ili nacionalnom zajednicom, pripadnosti grupi ili pretpostavci o pripadnosti grupi, boje kože, pola, roda, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, imovnog stanja, članstva u sindikalnoj organizaciji, obrazovanja, društvenog položaja, bračnog ili porodičnog statusa, starosne dobi, zdravstvenog stanja, invaliditeta, genetskog nasljeđa, rodnog identiteta, seksualne orijentacije i/ili interseksualnih karakteristika, kao i po osnovu stvarnih ili pretpostavljenih ličnih svojstava; zaštite integriteta maloljetnika; zabrana oglašavanja prodaje i kupovine ljudskih organa, oružja, lijekova i medicinskih sredstava; zabrana objavljivanja informacije kojom se vrši povreda časti i ugleda).

⁵¹ Članovi 56–60 Zakona o medijima

ni njen važeći relikv, nijesu generisani kao autonomni instrument za borbu protiv dezinformacija, što u vremenu njihove intenzivne fluktuacije i upotrebe postaje nasušna potreba. Treba napomenuti i da važeći Zakon o medijima prepoznaje instrumente za uklanjanje komentara čitalaca na internet portalima, ukoliko se radi o očigledno nezakonitom sadržaju. U izvjesnom opsegu, dezinformacije, pod određenim uslovima, pravno mogu biti „tretirane“ i kroz ovaj pravni okvir.⁵²

Do 2023. godine, krivično djelo *izazivanje panike i nereda* iz člana 398 Krivičnog zakonika Crne Gore, bilo je određeno na sljedeći način:

(1) Ko iznošenjem ili pronošenjem lažnih vijesti ili tvrđenja izazove paniku, ili teže narušavanje javnog reda ili mira, ili osujeti ili značajnije omete sprovođenje odluka i mjera državnih organa ili organizacija koje vrše javna ovlašćenja, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine.

*(2) Ako je djelo iz stava 1 ovog člana učinjeno putem medija ili drugih sredstava javnog obavještanja, ili sličnih sredstava, ili na javnom skupu, učinilac će se kazniti zatvorom do tri godine.*⁵³

Zakonom o izmjenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku, 2023. godine, krivično djelo *izazivanje panike i nereda* ne tretira radnje iznošenja ili pronošenja lažnih vijesti ili tvrđenja, čime se iste dekriminalizuju:

(1) Ko prijeti većem broju građana da će izvršiti krivično djelo za koje se može izreći kazna zatvora od pet godina ili teža kazna i time izazove paniku ili značajnije uznemirenje građana, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine.

(2) Ako je djelo iz stava 1 ovog člana učinjeno putem medija ili drugih sredstava javnog obavještanja, ili sličnih sredstava, ili na javnom skupu, učinilac će se kazniti zatvorom do tri godine.

---

52 CDT – Borba protiv dezinformacija i sloboda izražavanja, dostupno na: <https://www.cdtm.org/wp-content/uploads/2024/05/CDT-Borba-protiv-dezinformacija-i-sloboda-izrazavanja.pdf>

53 Zakonom o izmjenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku iz decembra 2023. godine, određenje ovog krivičnog djela je u potpunosti izmijenjeno pa sada glasi:

(1) Ko prijeti većem broju građana da će izvršiti krivično djelo za koje se može izreći kazna zatvora od pet godina ili teža kazna i time izazove paniku ili značajnije uznemirenje građana, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine.

(2) Ako je djelo iz stava 1 ovog člana učinjeno putem medija ili drugih sredstava javnog obavještanja, ili sličnih sredstava, ili na javnom skupu, učinilac će se kazniti zatvorom do tri godine.

Problem dezinformacija prvi put je adresiran 2023. godine u Medijskoj strategiji 2023–2027.⁵⁴ Njome se uspostavlja širi okvir, kojim se preciziraju izvjesne aktivnosti⁵⁵ u odnosu na pitanje dezinformacija, ali set medijskih zakona ne tretira pitanje dezinformacija.

U Strategiji sajber bezbjednosti 2022–2026, u odnosu na operativni cilj koji se odnosi na poboljšanje odgovora na sajber kriminal, između ostalog, navodi se da:

Prioritet u narednom periodu biće dat izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika i Zakona o krivičnom postupku, 100% proširenju kapaciteta u Grupi za borbu protiv visokotehnološkog kriminala Uprave policije i specifičnim obukama na polju sajber kriminala, odnosno čuvanja, prepoznavanja i izuzimanja digitalnih dokaza za zaposlene Ministarstva unutrašnjih poslova, Uprave policije i nosilaca pravosudnih funkcija. Izmjenama Krivičnog zakonika bi se išlo u pravcu sankcionisanja krivičnih djela koja se tiču širenja i prenošenja lažnih vijesti i dezinformacija, dok bi se izmjenama i dopunama Zakona o krivičnom postupku unaprijedio i olakšao istražni postupak.

U Akcionom planu Strategije sajber bezbjednosti Crne Gore 2022–2026, za period od 2022. do 2023. godine, kao aktivnost koja je trebalo da bude završena do kraja trećeg kvartala 2023. godine, planirane je i izmjena Krivičnog zakonika Crne Gore kako bi se prepoznalo i sankcionisalo krivično djelo kreiranja i širenja lažnih vijesti i dezinformacija na internetu. Nasuprot ovako postavljenom strateškom planu, krivično djelo *izazivanje panike i nereda* je izbrisano iz Krivičnog zakonika.⁵⁶

---

54 Važeća medijska strategija i akcioni plan, koji projektuje aktivnosti Ministarstva kulture i Univerziteta CG do iznosa od 150.000 eura. U isto vrijeme, u Hrvatskoj se za ovu aktivnost opredjeljuje iz evropskih fondova iznos od 6,5 miliona eura za obezbjeđivanje platforme sa mehanizmima – algoritmima, kao i edukovane sertifikovane flaggere.

55 Kao što je uspostavljanje mreže saradnje između Ministarstva i Univerziteta, kao i sprovođenje obuka i treninga iz svih sektora.

56 Član 398 Krivičnog zakonika Crne Gore:

(1) *Ko iznošenjem ili pronošanjem lažnih vijesti ili tvrđenja izazove paniku, ili teže narušavanje javnog reda ili mira, ili osujeti, ili značajnije ometa sprovođenje odluka i mjera državnih organa ili organizacija koje vrše javna ovlašćenja, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine.*

(2) *Ako je djelo iz stava 1 ovog člana učinjeno putem medija ili drugih sredstava javnog obavještanja ili sličnih redstava, ili na javnom skupu, učinilac će se kazniti zatvorom do tri godine.*

IV Analiza komparativnih rješenja kodeksâ Crne Gore, EU, država članica EU i regiona

Bez obzira na stalne tehnološke napretke u prikupljanju, obradi i objavljivanju informacija, etički kodeksi ostaju neprevaziđeni putokaz u dolasku do svakog vida profesionalne informacije i najsigurnija zaštita od svakog informacijskog poremećaja. Zato je i insistiranje na poštovanju i primjeni profesionalnih etičkih standarda uvijek prioritetno istaknuto u borbi protiv dezinformacija. Iako se kodeksi razlikuju između sebe, počev od dužine do toga da li se odnose na sve ili određenu vrstu medija, prema jednoj analizi, svi se oni mogu svesti na tri osnovne novinarske dužnosti: odbranu slobode informisanja i nezavisnosti novinara, traganje za istinom i poštovanje čovjekove ličnosti. Ipak, kako to konstatuju Bil Kovač i Tom Rozenstil u *Elementima novinarstva* (CID, Podgorica i Institut za medije Crne Gore, 2006), „prva i najvažnija obaveza novinarstva je obaveza prema istini“. Time istina, na neki način, postaje i „jedinica mjere“ kada se govori o vrsti i veličini informacijskog poremećaja i oblicima dezinformacija, kao i o šteti koje one izazivaju po javni interes, društvo i pojedinca. Tu njenu ulogu prepoznao je i priručnik *Novinarstvo, lažne vijesti i dezinformacije*⁵⁷ u dijelu teksta koji nosi naslov *Bilješke o etici i samoregulaciji*, gdje se kaže:

„Profesionalni standardi etičkog i odgovornog novinarstva jesu važna odbrana od dezinformacija i netačnih informacija. Norme i vrijednosti koje usmjeravaju ljude koji se bave novinarstvom evoluirale su tokom godina da bi novinarstvu dale njegovu karakterističnu misiju i način rada. Zauzvrat, oni podržavaju provjerljive informacije i informativni sadržaj, koji se objavljuje u javnom interesu. Upravo ti faktori podupiru vjerodostojnost novinarstva.

U tom kontekstu vrijedi citirati profesora Čarlija Beketa (Charlie Beckett) s Londonske škole ekonomije (London School of Economics), koji je ukratko opisao potencijalnu vrijednost krize *lažnih vijesti* za novinarstvo:

„... lažne vijesti su najbolje što se dogodilo decenijama. One kvalitetnom novinarstvu glavne struje pružaju priliku da pokaže svoju vrijednost zasnovanu na stručnosti, etici, angažmanu i iskustvu. To je poziv za buđenje da budemo transparentniji, relevantniji i dodamo vrijednost životima ljudi. One mogu razviti novi poslovni model provjeravanja činjenica, razotkrivanja mitova i generalnog organizovanja kako bismo bili bolja alternativa lažima...“⁵⁸

Priručnik nudi i odgovor na to kako etičko novinarstvo treba da izgleda u digitalnom dobu.

„Etičko novinarstvo koje cijeni transparentnu praksu i odgovornost jeste ključan

57 Priručnik *Novinarstvo, lažne vijesti i dezinformacije*: Priručnik za obrazovanje i obuku novinara, UNESCO, Institut za medije Crne Gore, dostupno na: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379095>

58 50 Beckett, C. (2017). 'Fake news': The best thing that's happened to Journalism at Polis. <http://blogs.lse.ac.uk/polis/2017/03/11/fake-news-the-best-thing-thats-happened-to-journalism/> [pristupljeno 4. 3.2018]

dio odbrane u borbi za zaštitu činjenica i istine u eri *informacijskog poremećaja*. Novinari moraju biti nezavisni glasovi. To znači da oni ne djeluju, formalno ili neformalno, u ime posebnih interesa. To takođe znači priznavanje i javno otkrivanje svega što može predstavljati sukob interesa – u interesu transparentnosti“. Kako je objasnila profesorica Emili Bel (Emily Bell) iz Tov centra za digitalno novinarstvo na Univerzitetu Kolumbija (Tow Center for Digital Journalism, Columbia University), ključne profesionalne novinarske vrijednosti znače:

„Osigurati da su vijesti tačne, biti odgovorni za njih ako nijesu tačne, biti transparentni po pitanju izvora priča i informacija, suprotstavljajući se vlastima, grupama koje vrše pritisak, komercijalnim interesima, policiji ako vas zastrašuju, prijete vam ili vas cenzurišu. Štititi svoje izvore od hapšenja i zatvaranja. Znati kad imate dovoljno snažno opravdanje javnog interesa da prekršite zakon i biti spremni otići u zatvor da biste odbranili svoju priču i izvore. Znati kad nije etički ispravno objaviti nešto. Balansirati individualno pravo na privatnost i šire pravo javnog interesa.“⁵⁹

U priručniku *Novinarstvo, lažne vijesti i dezinformacije* dalje se kaže da su kodeksi „dobili na značaju u digitalnom dobu i da bi novinari i dalje trebalo da cijene etičko novinarstvo kao centralni stub održivog modela rada, u suzbijanju dezinformacija“. U tom pogledu, naglašena je i uloga samoregulacije, o kojoj, između ostalog, stoji u Priručniku:

„Suočeni s beskrupuloznom politikom, krizom informacijskog poremećaja, manifestacijom online mržnje, procvatom *content-marketinga*, oglašavanjem i samozivim spinom na odnose s javnošću, novinske organizacije, i novinari bi i dalje trebalo da cijene etičko novinarstvo kao centralni stub održivog modela rada – čak i kad se bore s finansijskom krizom i krizom povjerenja. Demokratije bi takođe trebalo da učestvuju u odbrani novinarstva i zaštiti novinara i njihovih izvora tamo gdje postoji opravdani javni interes. Etički kodeksi⁶⁰ osmišljeni tako da podržavaju prikupljanje informacija i verifikaciju u javnom interesu jesu ono po čemu se novinarstvo, posebno izvještavanje vijesti, razlikuje od drugih vrsta komunikacije. Dodatno su dobili na značaju u digitalnom dobu, u kojem se ne odvija samo demokratizacija komunikacije, nego i konstantan protok dezinformacija, netačnih informacija, laži i zloupotreba. U tom kontekstu, etičko novinarstvo postaje još važnije kao okvir za utvrđivanje modelâ novinarstva, koji preferiraju povjerenje i odgovornost u interesima izgradnje smisleno angažovanih odnosa s publikama. Povjerenje u tačno, odgovorno i nezavisno izvještavanje ključno je za pridobijanje publike i omogućavanje zajedničke javne sfere u kojoj se mogu odvijati rasprave na osnovu objavljenih činjenica. Informisana publika koja se angažuje i dijeli vjerodostojan sadržaj esencijalan su protivotrov za širenje dezinformacija i

---

59 Bell, E. (2015). Hugh Cudlipp Lecture (Full text), The Guardian, dostupno na: <https://www.theguardian.com/media/2015/jan/28/emily-bells-2015-hugh-cudlipp-lecture-full-text> [pristupljeno 1. 4. 2018.]⁵¹

60 Vidjeti, na primjer, Etički kodeks novinara Saveza medija, zabave i umjetnosti Australije. Dostupno na: <https://www.meaa.org/meaa-media/code-of-ethics/> [pristupljeno: 4. 3. 2018.]

netačnih informacija. Da bi se ove centralne vrijednosti ugradile i primjenjivale u promjenljivom medijskom okruženju, redakcije i medijske organizacije usvajaju i prilagođavaju kodekse ponašanja i stvaraju mehanizme kojima ih javnost može pozivati na odgovornost – vijeća za štampu, urednici, čitaoci, uredničke politike i međunarodni ombudsmeni su djelovi struktura samoregulacije. Te strukture omogućavaju identifikaciju grešaka u profesionalnom kontekstu vršnjačke provjere, mogu olakšati javno priznanje grešaka i zahtijevati ispravke i pomažu da se unaprijede profesionalne norme vezane uz standard objavljivanja u javnom interesu“.

IV.1. Kodeks novinara/novinarki Crne Gore

Opšti značaj kodeksâ, ojačan i kroz njihovu ulogu u prepoznavanju i suzbijanju dezinformacija, u vremenu kad „više nije dovoljno da se istinito izvještava o činjenici“, nego i o „istini o činjenici“, nameće potrebu da ukažemo i na to kako je u nekima od njih definisana istina, kao njihovo osnovno načelo, na koje se nadograđuju sva ostala. Najprije ćemo vidjeti kako je to urađeno u Kodeksu novinara/novinarki Crne Gore, a onda, komparacije radi, i u kodeksima nekih zemalja regiona.

Kodeks novinara/novinarki Crne Gore pominje istinu na samom početku u načelu 1, u kojem se kaže da je dužnost novinara/novinarke da poštuje istinu i istrajno traga za njom, imajući uvijek u vidu pravo javnosti da zna i ljudsku potrebu za pravičnošću i humanošću. Ovo načelo dalje je razrađeno odgovarajućim smjernicama, kroz opšte standarde, tačnost i postupanje sa izvorima.

Opšti standardi

Novinari/novinarke moraju da njeguju najviše profesionalne i etičke standarde. Novinari/novinarke su obavezni da, u profesionalnom smislu, preduzmu sve kako bi bili sigurni da objavljuju isključivo tačne informacije i da su njihovi komentari čestiti. Novinari/novinarke nikada ne smiju da objave informaciju za koju znaju da je lažna ili zlonamjerna. Novinari/novinarke nikada ne smiju da objave neosnovanu optužbu na račun drugih, koja ima za cilj da ugrozi reputaciju tih osoba. Pravo je novinara/novinarke da odbije zadatak koji je u suprotnosti sa ovim etičkim kodeksom.

Tačnost

(a) Prije objavljivanja izvještaja, novinar/novinarke treba da bude siguran/na da su preduzete sve odgovarajuće mjere kako bi se provjerila njegova tačnost. Smjernice za tumačenje i primjenu osnovnih načela Kodeksa: Novinari/novinarke moraju težiti da obezbijede cjelovite izvještaje o događajima i ne smiju prećutkivati ili potiskivati suštinske informacije.

(b) Pravo javnosti da zna ne može biti opravdanje za senzacionalističko izvještavanje. Stoga, novinari/novinarke ne smiju iskrivljivati informacije pretjerivanjem, neadekvatnim naglašavanjem jednog aspekta priče ili jednostranim izvještavanjem. Novinari/novinarke moraju izbjegavati naslove ili reklamne slogane, koji bi mogli

navesti na pogrešan zaključak o suštini događaja ili pojave. Činjenice ne smiju biti iskrivljivane tako što će biti stavljene izvan konteksta u kojem su se desile.

Postupanje sa izvorima

(a) Novinari/novinarke treba da koriste onoliko izvora koliko je potrebno da bi potvrdili činjenice i pružili tačnu informaciju. Izvor treba da bude jasno identifikovan i da se, kada je to potrebno, navedu reference koje ga čine relevantnim za određenu priču. U pripremi izvještaja, novinari/novinarke su obavezni da pravilno ocijene opredjeljenja i moguće interese svojih izvora. Ako izvor pripada nekoj interesnoj grupi ili joj je na bilo koji način blizak, to treba jasno navesti. Korišćenje posrednih izvora prihvatljivo je ukoliko se koriste i dodatni izvori ili druge metode za potvrđivanje činjenica.

(b) Novinar/novinarica može koristiti informacije dobijene putem društvenih medija, iz pojedinih veb-blogova ili drugih online izvora. U takvim slučajevima, postoji posebna potreba za pojačanom provjerom činjenica, fotografija i drugih referenci. Ako pojačana provjera nije moguća, novinar/novinarica mora dati jasnu informaciju o izvorima koje je koristio/koristila.

(c) Ako izvor daje informacije koje optužuju nekoga, a novinar/novinarica nije u mogućnosti da provjeri njihovu tačnost, onda se to mora jasno staviti do znanja.

IV.2. Kodeksi novinara u regionu

IV.2.1. Kodeks za printane i online medije u BiH

Kodeks za printane i online medije u BiH⁶¹, usvojen 1999. godine, dopunjavan je u više navrata, a posljednji put 2011. godine. U članu 8, u kojem se bavi dezinformacijama, kaže se:

„Urednici i novinari u štampanim i online medijima moraju biti svjesni štetnosti objavljivanja i prenošenja dezinformacija, jer to predstavlja grubo kršenje osnovnih pravila novinarske profesije. Prenosjenje dezinformacija iz drugog medija ili izvora ne oslobađa odgovornosti urednike medija koji ih prenose. Takođe, urednici i novinari u štampanim i online medijima moraju biti svjesni da objavljivanje i prenošenje dezinformacija utiče na gubitak kredibiliteta medija koji takve sadržaje plasira ili prenosi.“

IV.2.2. Kodeks časti hrvatskih novinara

Kodeks časti hrvatskih novinara⁶², donesen 2009. godine, objašnjava novinarski poziv, protok informacija, temeljna ljudska prava i slobode, samostalnost prosuđivanja i uredničku odgovornost. Promoviše pravo na tačnu, potpunu i pravovremenu informaciju. Ukazuje na to da je dužnost novinara da izvještava

61 Dostupno na: <https://vzs.ba/kodeks-za-stampane-i-online-medije-bih/>

62 Dostupno na: <https://www.hnd.hr/kodeks-casti-hrvatskih-novinaru1>

o aktuelnim problemima i događajima koji su od javnoga interesa, poštujući načela Kodeksa. Prema načelu 13 Kodeksa, novinar je u svojem djelovanju dužan da poštuje, štiti i promovira temeljna ljudska prava i slobode, a posebno načelo jednakosti svih građana. U načelu 14 ističe se važnost zaštite čovjekove intime od senzacionalističkog i svakog drugog neopravdanog razloga otkrivanja u javnosti, pa je novinar obavezan da poštuje svačije pravo na privatnost, osim ako navedena osoba nije dala dopuštenje novinaru da objavi te informacije.

IV.2.3. Kodeks novinara Srbije

Kodeks novinara Srbije, kao etički obrazac profesionalnog postupanja novinara, usvojen je 2006. godine⁶³, ali su razvoj medija i interneta, kao i pojava novih tehnologija, zahtijevali njegovu izmjenu. U međuvremenu je urađen novi Kodeks, čija se primjena očekuje do kraja ove godine. Usvojilo ga je Nezavisno udruženje novinara Srbije (NUNS), a potrebno je da ga usvoji i Udruženje novinara Srbije (UNS).

Profesionalni i etički standardi, definisani u Kodeksu, teže podizanju ugleda novinarske profesije, propagiraju zalaganje za slobodu mišljenja, govora i izražavanja, kao i nezavisnost medija. U načelu 1 „Istinitost izvještavanja“, između ostalih, sadržana je smjernica da je pravo medija da imaju različite uređivačke koncepte, ali je obaveza novinara i urednika da prave jasnu razliku između činjenica koje prenose, komentara, pretpostavki i nagađanja. Između ostalog, u smjernicama se navodi da se mora jasno naglasiti razlika između dokumentarne fotografije i foto-montaže. Smjernica istog načela upozorava i da se čitaoci/gledaoci ne smiju dovoditi u zabludu, jer je sa novinarstvom nespojivo objavljivanje neosnovanih optužbi, kleveta, glasina, kao i izmišljenih pisama ili pisama čiji autor nije poznat ili njegov identitet nije proveren. U slučaju da novinar procijeni da je objavljivanje nepotvrđene informacije ili nagađanja u interesu javnosti, dužan je da jasno i nedvosmisleno naglasi da informacija nije potvrđena. U načelu 4 „Odgovornost novinara“, između ostalog, navodi se da su mediji dužni da, bez odlaganja, objave tačnu i potpunu informaciju, čak i ako su nehotice plasirali informaciju za koju se naknadno ispostavilo da je neosnovana optužba, glasina, uvreda ili kleveta. U načelu 5 „Novinarska pažnja“ precizira se da je prećutkivanje činjenica koje mogu bitno da utiču na stav javnosti o nekom događaju jednako njihovom namjernom iskrivljivanju ili iznošenju laži.

IV.2.4. Kodeks novinara Sjeverne Makedonije

Kodeks novinara Sjeverne Makedonije, kao skup etičkih normi, usvojen je 2001. godine.⁶⁴ Njime se promovira principi ponašanja, po kojima je osnovni zadatak medija da ih poštuju. Novinari imaju ulogu da prenose informacije, ideje i mišljenja i imaju pravo da komentarišu. Poštujući etičke vrijednosti i profesionalne

---

63 Dostupno na: <https://savetzastampu.rs/dokumenta/kodeks-novinar-srbije/>

64 Dostupno na: <https://znm.org.mk/kodeks-na-novinarite-na-makedonija/>

standarde prilikom prenošenja informacija, novinari će biti časni, objektivni i tačni. Pravo i dužnost novinara je da spriječe cenzuru i krivotvorenje vijesti. U načelu 1 piše da novinar treba da objavljuje tačne, provjerene informacije, te da neće prikrivati suštinske podatke, niti falsifikovati dokumenta. Kodeks precizira da, ukoliko se informacija ne može potvrditi, ili je riječ o pretpostavci, odnosno o spekulaciji, onda se to treba i iznijeti i objaviti. Treba uključiti pouzdane izvore, da priče uvijek imaju najmanje dva izvora, da se provjere iznijete činjenice, da se da ispravka, demanti i odgovor u slučaju da se utvrdi netačnost informacija, kaže se u Kodeksu novinara Sjeverne Makedonije.

Kao što smo već kazali, „prva i najvažnija obaveza novinarstva je obaveza prema istini“, što smo objasnili kroz konkretne kodekse, ali smo, istovremeno, saopštili i da se na taj temeljni princip nadograđuju i ostala, isto tako bitna, načela ovih etičkih dokumenata, koja, takođe, igraju bitnu ulogu u „odbrani od dezinformacija i netačnih informacija“. Već je pomenuto kako malinformacije mogu povrijediti načelo prava na privatnost, ali na sličan način na udaru dezinformacija mogu se naći i pretpostavka nevinosti, izvještavanje o kriminalu i sudskim postupcima, interesi djece, medicinska istraživanja i terapije... Sve to upućuje na potrebu dobrog poznavanja i striktno primjene kodeksâ, koji su, ponovimo konstataciju iz priručnika *Novinarstvo, lažne vijesti i dezinformacije*, „dodatno dobili na značaju u digitalnom dobu u kojem se ne odvija samo demokratizacija komunikacije, nego i konstantan protok dezinformacija, netačnih informacija, laži i zloupotreba“. Ovo je još jedna negacija nekih neosnovanih mišljenja da kodeksi neminovno „gube bitku“ pred savremenim informacionim dostignućima i potvrda da u takvim uslovima njihova uloga ne slabi, već, naprotiv, samo jača, ostajući istovjetna onoj u tradicionalnim medijima, čak i naglašenija, srazmjerno veličini izazova koje donose nove informacione tehnologije.

V Fakt-čeking uz analizu primjera informacijskog poremećaja

Jednostavnom pretragom Kodeksa novinara članica Alijanse nezavisnih savjeta za štampu Evrope, dolazimo do rezultata da se termin dezinformacija ne može pronaći u tekstovima ovih samoregulatornih organizacija. Riječ je o ukupno 55 kodeksâ u 45 evropskih država. Jedini izuzetak je Moldavija, ali se i u tom slučaju pojam dezinformacija pominje samo jednom u preambuli njihovog kodeksa. To je možda nabolji pokazatelj odnosa savjeta za štampu u Evropi prema ovom fenomenu. U svim evropskim kodeksima se istinito, nepristrasno i pouzdano novinarstvo definiše na početku ovih dokumenata, ali nijedan za sada nije obradio organizovano širenje različitih oblika dezinformacija i način na koji se treba suprotstaviti ovim štetnim sadržajima.

Stiče se utisak da su evropska samoregulatorna tijela propustila priliku da se nađu među organizacijama koje će implementirati Akt o digitalnim uslugama. Ova činjenica otvara pitanje o budućoj ulozi i misiji savjeta za štampu, ako imamo u vidu podatak da se medijski sadržaji sve više sele prema platformama velikih tehnoloških kompanija, a da tiraži i gledanost tradicionalnih medija sve više opadaju. Nedovoljno lobiranje ili inercija savjeta za štampu su učinili da se fakt-čeking organizacije posljednjih godina pozicioniraju kao glavni protagonisti borbe protiv dezinformacija. Fakt-čekerima je išlo u prilog to što su oni, prije svega, pokrivali velike društvene mreže, koje su prednjačile u širenju dezinformacionih kampanja. Međutim, vremenom su te organizacije, prateći tragove širenja lažnih vijesti, počele da pokrivaju i tradicionalne medije i zalaze u područje koje je doskoro bilo ekskluzivna nadležnost samoregulatornih tijela.

Ova tema je tek odnedavno otvorena i pretpostavlja se da će u narednom periodu uloga i misija samoregulacije i fakt-čekinga biti predmet posebne pažnje kako ne bi došlo do preklapanja aktivnosti i kako bi sve organizacije mogle da se posvete borbi protiv štetnih i nelegalnih sadržaja i na medijskim i na tehnološkim platformama. Netačne vijesti samo su jedan segment od brojnih profesionalnih i etičkih standarda kojima se bave evropski savjeti za štampu. Moguće je da bi, kroz ostale aspekte profesionalnih standarda, samoregulatorni mehanizmi mogli da se nadovežu na rad fakt-čeking organizacija. Ovo je samo jedno od mogućih razmišljanja kako bi u budućnosti mogao da se sinhronizuje rad ovih organizacija. Kako su fakt-čeking organizacije ostvarile značajne rezultate u borbi protiv dezinformacija, smatrali smo da je značajno da se osvrnemo dijelom i na njihov rad u ovoj studiji.

Pojava velikog broja dezinformacija na društvenim mrežama i u medijima posljednjih godina uzrokovala je i osnivanje organizacija za provjeru istinitosti objavljenih sadržaja. Međunarodna mreža fakt-čeking organizacija trenutno broji preko 170 članica. U našem regionu aktivna je platforma *Raskrinkavanje*, koja se bavi identifikacijom različitih manipulacija informacijama u medijima i na društvenim mrežama. *Raskrinkavanje* je pod ovim imenom prisutno u Srbiji, Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini, ali i ostale zemlje regiona imaju slične organizacije pod drugim imenima. *Raskrinkavanje* je rezultat odluke da se fakt-

čekingu dezinformacija u medijima i na društvenim mrežama pristupi uz razvoj posebne metodologije, koja više odgovara takvim sadržajima, ali se u svom radu vodi principima nezavisnosti, nepristrasnosti i čuvanja najviših standarda u poštovanju usvojene metodologije.

Raskrinkavanje se bavi specifičnom vrstom novinarstva, poznatom kao fakt-čeking, što bi se moglo prevesti kao provjera ili utvrđivanje činjenica. U okviru usvojene metodologije za provjeru činjenica, *Raskrinkavanje* je klasifikovalo različite vrste manipulacija informacijama, kojima označava sadržaje koji su predmet njihovih analiza.⁶⁵ Za potrebe ove studije smatrali smo značajnim da navedemo kako su ove organizacije definisale različite oblike dezinformacija i manipulacija informacijama, koje koriste kao metodologiju u svom radu. Kodeksi novinara kod nas i u svijetu uglavnom se bave generalno netačnim informacijama, bez detaljnije obrade različitih oblika dezinformacija. Kod fakt-čekera su sve vrste manipulacija istinitim informacijama posebno obrađene i klasifikovane kako bi njihov rad mogao biti sistematizovan i standardizovan. Neke od klasifikacija biće praćene i primjerima koji su registrovani na portalu *Raskrinkavanje.me*.⁶⁶

Lažna vijest

Pod lažnom viješću smatra se originalni medijski izvještaj (u potpunosti proizveden od strane medija koji ga je objavio), koji sadrži činjenično pogrešne tvrdnje ili informacije. Za sadržaje koji se ocjenjuju kao lažne vijesti može se pouzdano utvrditi da su kreirani i distribuirani sa namjerom da dezinformišu javnost, tj. da tvrdnju koja je u potpunosti lažna predstave kao činjenicu.

Primjeri:

Meloni nije govorila o predaji Rusije. Na samitu G7, koji je sredinom ovog mjeseca održan u Italiji, prisustvovali su šefovi država i vlada najrazvijenijih država članica Evropske unije (EU). Sa tog samita najveći odjek, makar na društvenim mrežama, imala je navodna izjava aktuelne premijerke Italije Đorđe Meloni: „Ako Rusija ne pristane na uslove, mi ćemo je prisiliti na predaju“.

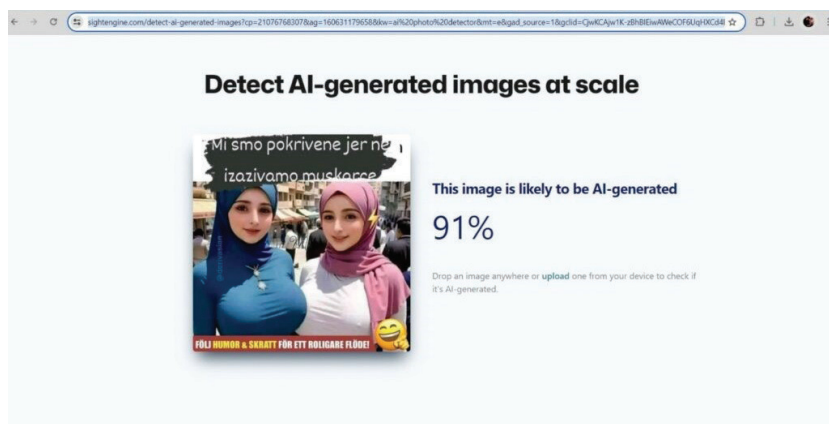
65 <https://www.raskrinkavanje.me/metodologija/>

66 <https://www.raskrinkavanje.me/raskrinkano/>

Meloni nije rekla da će, ukoliko ne pristane na uslove, prisiliti Rusiju na predaju, već nešto potpuno drugačije. Italijanska premijerka je kazala da bi se Ukrajina sasvim izvjesno predala da nije dobila pomoć međunarodne zajednice. To potvrđuje njena izjava dostupna na YouTube kanalu, a na zvaničnom veb-sajtu Vlade Italije dostupan je transkript njenog govora. Ova objava dobila je ocjenu „lažna vijest“.

Zloupotreba vještačke inteligencije za izazivanje mržnje. Na Fejsbuku je objavljena fotografija dvije žene u hidžabima sa izraženim grudima, uz poruku: „Mi smo pokrivene jer ne izazivamo muškarce“. U komentarima ispod objave uslijedile su brojne uvrede i govor mržnje. Redakcija *Raskrinkavanja* provjerila je fotografiju kroz više sajtova koji detektuju sadržaj kreiran vještačkom inteligencijom i utvrdila da se radi o fotografiji koju je kreirala vještačka inteligencija.

Kreiranje fotografije uz pomoć vještačke inteligencije otvorilo je bezbroj mogućnosti. Ovakve fotografije koriste se za ilustracije, zabavu i mnogo toga drugog, ali i za izazivanje međuvjerske i međunacionalne mržnje. Takav primjer je upravo ova fotografija.

Hidžab je marama kojom neke muslimanke prekrivaju svoju kosu. Nije obavezan u svim islamskim zemljama i nošenje hidžaba zavisi od načina na koji se interpretira islam. Zbog činjenice da je objava potpuno netačno interpretirala svrhu hidžaba, *Raskrinkavanje* je ovu informaciju označilo kao lažnu vijest.

Lažne vijesti o Bajdenovoj smrti. „Udarno! Karlson sumnja da Bajden umire ili da je već umro!“, glasi naslov teksta objavljenog na *Srbinfo*. „Šire se glasine da je Bajden umro“ - objavio je i *Informer*. Ovu vijest podijelili su i mnogi korisnici društvenih mreža.

Džo Bajden se povukao iz predizborne kampanje za predsjednika Sjedinjenih Američkih Država, ali teorije zavjere o njemu se nijesu zaustavile.

Nakon informacije da je Bajden pozitivan na koronu, a onda i da je odustao od kandidature, pojedini regionalni mediji poput *Srbinfo.rs* i *Intermagazin.rs* prenijeli su vijest da je preminuo, a pozvali su se na američkog novinara Taker Karlsona kao na izvor informacije. Ispostavilo se da su tvrdnje da je još uvijek aktuelni predsjednik Džo Bajden preminuo netačne, a u širenju ove lažne vijesti

učestvovali su korisnici društvenih mreža i pojedine javne ličnosti.

Povod za ovu lažnu vijest bila je izjava Taker Karlsona da je Bajden doživio „zdravstvenu situaciju“ i da je „tajna služba SAD obavijestila Las Vegas Metro policiju da postoji hitna situacija koja uključuje Bajdena i da treba zatvoriti ulice kako bi što prije prevezli predsjednika do Univerzitetske bolnice“, zatim da će predsjednika prebaciti u bolnicu „Džons Hopkins“...

„Navodno su se u policiji širile glasine da Džou Bajdenu nije dobro ili da je možda već mrtav“, piše u dojavi koju je pročitao Karlson. Karlson je zaključio da se „nešto dešava“, međutim, nije izjavio da je Bajden mrtav. Ova izjava Karlsona bila je dovoljna da pojedini mediji objave ovu lažnu vijest, a da je kasnije mnogi rašire preko društvenih mreža.

Raskrinkavanje je klasifikovalo ovu objavu kao klikbejt, jer naslovi o smrti američkog predsjednika nijesu imali uporište u samom tekstu. Ovakvi tekstovi i prilogi imaju cilj da senzacionalističkim naslovom privuku pažnju što više čitalaca.

Prenošenje lažne vijesti

Pod ovom oznakom podrazumijevaju se medijski izvještaji u kojima se prenosi originalni sadržaj drugog medija, a koji sadrži lažnu vijest. Ova kategorizacija vezuje se samo za prenošenje sadržaja koji je kategorisan kao lažna vijest. Prenošenje sadržaja koji su ocijenjeni drugim negativnim ocjenama tretira se isto kao i kreiranje takvih sadržaja.

Teorije zavjere

Teorijom zavjere označeni su medijski izvještaji koji daju neistinite ili neprovjerljive opise neke pojave, događaja ili osoba, predstavljajući ih kao dio ili rezultat skrivenog plana (zavjere).

Pseudonauka

Pod pseudonaukom se podrazumijevaju medijski izvještaji koji pokušavaju da određena mišljenja, stavove, vrijednosti ili nalaze, dobijene nenaučnim metodom, predstave kao naučna otkrića ili činjenice. Karakteristično je da ovakvi izvještaji često pogrešno ili manipulativno interpretiraju postojeća naučna istraživanja.

Manipulisanje činjenicama

Manipulisanje činjenicama je izvještaj koji poznate i tačne činjenice interpretira na obmanjujući način. Ovi izvještaji upotrebljavaju istinite informacije za izvođenje netačnih zaključaka ili tvrdnji, čime usmjeravaju zaključke korisnika medijskog sadržaja u pogrešnom pravcu u odnosu na stvarno značenje predstavljenih činjenica.

Dezinformacija

Pod dezinformacijama se smatra medijski izvještaj koji sadrži mješavinu činjenica i netačnog ili poluistinitog sadržaja. To su situacije kada mediji ne moraju obavezno biti svjesni netačnih informacija, koje su objavljene zajedno sa istinitim. Takođe, ovom ocjenom se označavaju i sadržaji koji imaju lažne naslove i koji ne odslikavaju sadržaj teksta u smislu tačnosti informacija.

Primjer:

Evropska komisija ne planira da cenzuriše Telegram. Telegram je postao jedna od najpopularnijih platformi za razmjenu poruka, koja bilježi sve veći broj korisnika u svijetu. Ova platforma se pokazala kao najpogodnija za širenje različitih vrsta dezinformacija, neprovjerenih tvrdnji, pa i brojnih teorija zavjere, a Evropska unija (EU) posljednjih mjeseci pokušava da utvrdi da li je i ovu platformu moguće podvesti pod Zakon o digitalnim uslugama (DSA) .

Međutim, na tragovima ove informacije nastala je vijest sljedeće sadržine:

„EU planira da izvrši sveopštu cenzuru aplikacije *Telegram*“, koju je objavio portal *Nulta tačka*. Ovaj medij je objavio da je „došao do izvještaja Blumberga o planovima EK za cenzuru“. Slične tvrdnje su objavljene i na *Fejsbuku*. *Raskrinkavanje.me* je došlo do teksta koji je objavljen na Blumbergu i utvrdilo da nije riječ ni o kakvom „prikrivenom“ izvještaju. Blumberg je u tekstu od 28. maja prenio zvanično saopštenje EK, u kojem se preispituje da li *Telegram* treba da poštuje DSA zakon. DSA nije zakon o cenzuri, niti će (ukoliko dođe do njegove primjene) cenzurisati *Telegram*.

Ovaj zakon važi za sve platforme koje imaju više od 45 miliona korisnika na tlu Evropske unije, a evropski regulatori dovode u pitanje tvrdnje *Telegrama* da ova platforma ima (samo) 41 milion korisnika u EU, čime zapravo izbjegava moderaciju sadržaja.

Pošto EK ne planira da cenzuriše *Telegram*, već da ispita da li ima više do 45 miliona korisnika u EU kako bi ovu platformu uključila u zakonodavni DSA okvir, objavu portala *Nulta tačka*, kao i objavu na *Fejsbuku*, *Raskrinkavanje* je ocijenilo kao dezinformaciju.

Spin

Pod spinom se označava medijski sadržaj kojim autori skreću pažnju čitalaca na nekog drugog sadržaja ili činjenica o kojima se u tom trenutku izvještava. Ono što je posebno značajno za ove medijske sadržaje jeste da nastaju uglavnom kao reakcija na neki drugi medijski izvještaj ili aktuelni događaj sa kojeg se želi skrenuti pažnja, a koji je nepovoljan po nekog javnog ili političkog aktera.

Pristrasno izvještavanje

Pristrasno izvještavanje je oznaka za sadržaj za koji se može jasno utvrditi da promovise činjenice, stavove i zaključke koji odgovaraju određenom narativu, često ne poštujući pravilo kontaktiranja sa drugom stranom, kada se radi o tvrdnjama koje su štetne po nečiji ugled ili koje određene aktere prikazuju u negativnom svjetlu. Ovo izvještavanje često karakteriše selektivno prikazivanje činjenica. Ističu se činjenice koje idu u prilog određenoj tezi, dok se one druge, koje je ne potvrđuju, namjerno izostavljaju.

Istorijski revizionizam

Istorijskim revizionizmom smatra se medijski izvještaj koji svjesno, namjerno i netačno interpretira i falsifikuje istorijske činjenice, utvrđene kroz relevantna naučna istraživanja.

Greška

Pod greškom fakt-čekeru smatraju situaciju kada se greškom uredništva objavi netačna informacija ili prenese neprovjerena vijest iz drugog izvora, bez očite namjere dezinformisanja javnosti.

Cenzura

Oznakom cenzura obilježeni su medijski sadržaji za koje se ispostavi da su djelimično ili u cjelini cenzurisani. To su najčešće sadržaji koji su uklonjeni ubrzo po objavljivanju, a bez jasnog obrazloženja redakcije za takav potez.

Prikriveno oglašavanje

Prikrivenim oglašavanjem označava se plaćeni oglas, koji je predstavljen kao urednički sadržaj. Ovakvi izvještaji izgledaju kao novinarski tekstovi, iako je riječ o sponzorisanom sadržaju.

Klikbejt

Pod klikbejtom se podrazumijeva medijski sadržaj čiji naslov ne odražava tekst koji slijedi. Ovakvi tekstovi imaju cilj da senzacionalističkim naslovom privuku pažnju publike i povećaju čitanost.

Neutemeljeno

Neutemeljeno izvještavanje označava medijski izvještaj koji se ne bazira na jasnom izvoru i za koji se ne može utvrditi ko su izvori informacija za tvrdnje iznijete u tekstu.

Satira

Pod satikom se smatra sadržaj koji koristi izmišljene činjenice, s ciljem satiričnog prikaza stvarnosti. Ovo je vid izvještaja koji u principu nije problematičan ako medij jasno naznači da se radi o satiričnom sadržaju.

Demantovano

Oznaka demantovano daje se u slučajevima kada medij utvrdi da sadržaj potpada pod neku od već opisanih negativnih ocjena, a onda ga demantuje na jasan i vidljiv način, u skladu sa principima objave demantija.

Reciklaža

Pod oznakom reciklaža smatra se sadržaj koji koristi već objavljene informacije bez jasne naznake vremenskog perioda na koji se sadržaj odnosi. Svrha ovih objava jeste da se, u određenom trenutku, ponovnim objavama manipuliše korisnicima medijskog sadržaja.

VI Umjesto zaključka – Preporuke – ishodi dosadašnjih analiza kroz preporuke

VI.1. Opšte preporuke

VI.1.1. Usavršite vještine provjeravanja izvora misinformacija, dezinformacija i malinformacija

Novinar uvijek treba da provjeri i utvrdi autentičnost i kredibilitet izvora prije nego upotrijebi/objavi informaciju iz tih izvora, uključujući njihovu istoriju i reputaciju.⁶⁷

VI.1.2. Koristite dostupne alate⁶⁸ za provjeru činjenica i konsultujte organizacije⁶⁹ koje se time bave

Prije nego započne sopstveni rad na provjeri činjenica (fact-checking), koji podrazumijeva upotrebu tradicionalnih novinarskih metoda i digitalnih alata kako bi se potvrdila/opovrgla tačnost informacija, novinar treba da konsultuje ugledne organizacije, koje se time bave (moguće je da su one već utvrdile da li je objava za koju sumnjate da je misinformacija, dezinformacija ili malinformacija zaista to što sumnjate da jeste).

VI.1.3. Potrudite se da stalno usavršavate svoje znanje o prirodi informacijskog poremećaja

Novinar treba konstantno da se edukuje o trendovima, tehnikama i metodama plasiranja misinformacija, dezinformacija i malinformacija koje provjerava⁷⁰ (da razmišlja kao oni koji pokušavaju da manipulišu informacionim okruženjem iz ideoloških, političkih, finansijskih ili drugih razloga), kao i o razlikama između

---

67 Priručnik za verifikaciju u kriznim situacijama, dostupno na: https://verificationhandbook.com/book_cr/index.php, The Verification Handbook <https://datajournalism.com/read/handbook/verification-3>

68 Alati i obuke za provjeru informacija, više vidjeti na: <https://firstdraftnews.org/verification-toolbox/#> https://www.journaliststoolbox.org/2023/05/25/urban_legendsfact-checking/ <https://www.reuters.com/fact-check/> <https://fullfact.org/facts/> <https://www.afp.com/en/inside-afp/fighting-disinformation-afp-shares-tools-videos>

69 International Fact-Checking Network (IFCN) (lista verifikovanih fakt-čekera Poynter Instituta) <https://ifcncodeofprinciples.poynter.org/signatories>
Pretraga objavljenih slučajeva informacijskog poremećaja (Google) <https://toolbox.google.com/factcheck/explorer/search/list:recent;hl=en>

70 First Draft, <https://firstdraftnews.org/>

misinformacija, dezinformacija ili malinformacija⁷¹, pošto one zahtijevaju različit pristup.

VI.1.4. Pridržavajte se etičkih standarda⁷²

Novinar ne smije da odstupa od novinarske etike, tako što će obezbijediti transparentnost i izbjeći nanošenje štete kada izvještava o misinformacijama, dezinformacijama ili malinformacijama ili ih razobličava.

VI.1.5. Promovišite medijsku pismenost⁷³

Novinar treba da se trudi da unaprijedi medijsku pismenost svojih čitalaca/gledalaca/slušalaca/korisnika pri izvještavanju o misinformacijama, dezinformacijama ili malinformacijama, tako što će im pomoći da razumiju kako da razlikuju kredibilnu od nekredibilne informacije.

VI.2. Kako prepoznati misinformacije, dezinformacije i malinformacije i provjeriti činjenice

VI.2.1. Misinformacije

- I. Provjera datuma i relevantnosti**
Utvrđite je li informacija aktuelna i primjenljiva na sadašnji kontekst.
- II. Procjena izvora**
Ispitajte pouzdanost i raniji kredibilitet izvora koji dijele informaciju. Misinformacija često potiče od izvora koji nemaju novinarski integritet, znanje i vještine ili pogrešno prenose detalje. Cilj je da utvrdite da li je izvor nenamjerno podijelio netačnu informaciju.
- III. Ispitivanje porijekla informacije**
Pronađite originalni izvor informacije koja se dijeli kako biste utvrdili vjerodostojnost i tačnost prenesenog i izbjegli sindrom „gluvih telefona“.
- IV. Provjera je li informacija povučena ili ispravljena**
Utvrđite je li početni izvor ažurirao ili ispravio informaciju, što se dešava kod misinformacija kada izvor identifikuje grešku.
- V. Unakrsna provjera informacije kod kredibilnih izvora**
Provjerite informaciju i njene detalje (ko, šta, kad, gdje, kako i zašto) kod više

---

71 Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making” by Claire Wardle & Hossein Derakhshan; <https://edoc.coe.int/en/media/7495-information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research-and-policy-making.html>

First Draft <https://firstdraftnews.org/>

72 Kodeks novinara/novinarki Crne Gore

73 The News Literacy Project; <https://newslit.org/> Media Literacy Now <https://medialiteracynow.org/>

nezavisnih i kredibilnih izvora (baze podataka, prethodno izvještavanje o temi vašeg i drugih kredibilnih medija, kao i kod drugih autoritativnih izvora).

VI. Analiza metoda komunikacije

Utvrđite je li razlog za grešku u pogrešnoj komunikaciji, lapsusu ili nesporazumu.

VII. Uobičajene glasine ili greške

Prepoznajte preovlađujuće mitove, teorije zavjere ili greške u vezi sa datom temom.

VIII. Istraživanje konteksta

Provjerite je li informacija istrgnuta iz konteksta pošto to može dovesti do nesporazuma i greške; provjerite nedostaje li važan kontekst, koji može promijeniti značenje informacije.

IX. Provjera sa ekspertima i kolegama

Kontaktirajte sa ekspertima i/ili vlastima nadležnim za relevantnu oblast i tražite njihovu procjenu. Tražite od kolega da nezavisno od vas analiziraju informaciju („Je li ovo tačno?“)

VI.2.2. Dezinformacije

I. Analiza izvora

Procijenite kredibilitet i istoriju izvora, provjerite da li je u prošlosti dijelio netačne informacije.

II. Procjena namjere

Utvrđite da li je cilj plasiranja informacije da namjerno prevari ili obmane. Tražite detalje kao što su izmišljeni citati i izmijenjene multimedijske komponente (fotografija, video, audio). Koristite digitalne alate, poput obrnute pretrage fotografija i video-snimaka, metapodataka, provjere korišćenja vještačke inteligencije. Pažljivo ispitajte i „dokaze“ priložene uz informaciju, poput dokumenata koje treba uporediti sa sličnim originalima.

III. Identifikacija obrazaca i narativa

Uporedite informaciju sa poznatim dezinformacionim narativima ili taktikama, koje se obično koriste za manipulaciju javnim mnjenjem.

IV. Kanali distribucije i mreže

Utvrđite ko sve dijeli informaciju, kako se i gdje informacija širi, poput sumnjivih veb-sajtova i/ili botova. Provjerite ima li koordiniranih aktivnosti ili više puta ponavljano organizovanog dijeljenja sličnih lažnih narativa, tako što ćete istražiti mreže koje dijele informaciju (ko i kako dijeli, ima li aktivnosti botova itd.).

V. Unakrsna provjera sadržaja i svih njegovih detalja

Koristite više pouzdanih i kredibilnih izvora da provjerite informaciju (ko, kad, šta, gdje i zašto), uključujući eksperte i relevantne vlasti.

VI. Manipulacija emocijama

Utvrdite ima li emocionalne manipulacije, jer dezinformacije često „udaraju na emocije“ kako bi izazvale snažnu reakciju.

VII. Anomalije, logičke greške i nedosljednosti

Identifikujte eventualne logičke greške ili kontradiktornosti u informaciji.

VIII. Organizacije za provjeru činjenica

Uporedite informaciju sa bazama kredibilnih organizacija ili kontaktirajte sa njima radi konsultacije.

VI.2.3. Malinformacije

I. Procjena namjere i potencijalne štete

Utvrdite da li je tačna informacija usmjerena da nanese štetu ili okleveta pojedince ili grupe i procijenite da li njeno objavljivanje može da nanese štetu. Procijenite obim potencijalne štete ili uznemirenja, koje objavljivanje informacije može da prouzrokuje.

II. Etička provjera

Provjerite da li se krše novinarski etički standardi, jer je to potrebno da biste odlučili je li dijeljenje informacije u javnom interesu ili potencijalno štetno.

III. Provjera konteksta

Provjerite da li se tačna informacija koristi van konteksta kako bi se prenijela štetna poruka, odnosno kad se objavljuje, kao i da ne obmanjuje izostavljanjem detalja ili „pakovanjem“ radi jednostrane interpretacije (framing).

IV. Kršenje privatnosti

Utvrdite da li se informacijom krši privatnost ili drugi etički standardi, kao i da li se njome nezakonito otkrivaju lični ili osjetljivi podaci.

V. Ima li kampanje?

Identifikujte informacije koje se uklapaju u obrazac ciljanog progona ili klevetanja, odnosno potražite incidente kada je slična tačna informacija upotrijebljena za nanošenje štete.

VI. Analiza motiva

Istražite motive za dijeljenje informacije, naročito ako joj je izgleda cilj da nanese štetu ili naruši ugled.

VII. Eksploatacija emocija

Analizirajte da li se u informaciji manipuliše emocijama kako bi se šteta pojačala.

VIII. Konsultujte advokate

Potražite pravni savjet ako je neophodno da biste utvrdili je li objavljivanje informacije zakonito i da biste izbjegli tužbe.

VI.3. Kako donijeti odluku da li razobličavati misinformacije, dezinformacije i malinformacije i da li rezultat objaviti

1. Procijenite potencijalnu štetu

Utvrđite potencijalni uticaj i posljedice misinformacije, dezinformacije ili malinformacije. Ako ona predstavlja prijetnju bezbjednosti, zdravlju ljudi ili može nanijeti značajnu štetu, razmotrite razobličavanje i objavljivanje, a prioritet neka bude debankovanje onih čiji rezultat može biti konkretna šteta pojedincima i zajednicama.

2. Utvrđite raširenost i uticaj misinformacije, dezinformacije ili malinformacije

Procijenite koliko se proširila misinformacija/dezinformacija/malinformacija i koliki je njen mogući uticaj na javno mnjenje. Ako se rapidno širi, treba reagovati što brže. Fokusirajte se na sadržaj koji je postao viralan ili ima potencijal da stigne do velikog broja ljudi.

3. Tajming i resursi

Razobličavanje treba da bude pravovremeno kako bi se smanjilo širenje misinformacije, dezinformacije ili malinformacije (ako objavite prerano, doprinosite širenju; ako objavite prekasno, razobličavanje neće imati dovoljno efekta). Procijenite ima li vaš medij dovoljno resursa da to uradi brzo, transparentno i efikasno, ali da pritom dodatno ne pospješuje širenje. Obratite pažnju na vrijeme objavljivanja kako bi ono imalo odgovarajući uticaj.

4. Procjena dokaza i kredibilnost rezultata razobličavanja

Treba obezbijediti snažne dokaze, zasnovane na čvrstim činjenicama i kredibilnim izvorima kako bi se uvjerljivo opovrgle misinformacije, dezinformacije ili malinformacije. Samo ako imate jasne, kredibilne dokaze, kojima se podržava ispravljanje činjenica, možete objaviti rezultat razobličavanja.

5. Potrebe publike

Procijenite da li vaša publika cijeni ispravku misinformacije, dezinformacije ili malinformacije, odnosno da li se njome direktno utiče na njihove živote ili stvara konfuzija u javnosti. Možete i pozvati svoje čitaoce/gledaoce/slušaoce/korisnike da vam dostave sadržaj za koji smatraju da je netačan, odnosno na drugi način utvrditi postoji li kod njih potreba za razobličavanjem informacijskog poremećaja.

VI.4. Kako kreirati sadržaj kojim se razobličavaju misinformacije, dezinformacije ili malinformacije

1. Sadržaj mora biti jasan i precizan

Koristite jednostavan i precizan rječnik, formulacije, opise kako biste objasnili zašto je nešto misinformacija, dezinformacija ili malinformacija, a šta je istina. Izbjegavajte žargonska ili komplikovana objašnjenja, koja bi mogla zbuniti publiku.

2. Izbjegavajte nepotrebno ponavljanje netačnih informacija ili malinformacija

Kreirajte sadržaj tako da ne ponavljate netačne tvrdnje više nego što je potrebno, pošto ih to može nenamjerno ojačati u sjećanju čitalaca/gledalaca/slušalaca. Fokusirajte se na to da predstavite tačne informacije, a da u isto vrijeme smanjite na minimum izlaganje publike netačnim informacijama. Na primjer, izbjegavajte da je u naslovu citirate.

3. Dajte kontekst

Objasnite zašto se misinformacije, dezinformacije ili malinformacije šire i njihov potencijalni uticaj, što će pomoći publici da razumije značaj razobličavanja koje objavljujete. Dodajte detaljne informacije o tome kako su misinformacije, dezinformacije ili malinformacije nastale, ko ih, kako i zašto širi i šta su njihove posljedice. Detaljno opišite i dokumentujte proces kojim ste razobličili misinformacije, dezinformacije ili malinformacije.

4. Objavite svoje izvore i dokaze

Za svaku vašu tvrdnju u sadržaju koji razobličavate objavite kredibilne dokaze iz kredibilnih i autoritativnih izvora, čime gradite povjerenje svoje publike i povećavate kredibilitet onoga što objavljujete. Detaljno dokumentujte linkovima, fotografijama, video-snimcima, tabelama, grafikama, ekspertskim mišljenjima, empirijskim podacima. Nikad ne linkujte na originalni izvor misinformacije, dezinformacije ili malinformacije, već je sačuvajte u svojoj bazi i linkujte na nju.

5. Uključite svoju publiku

Ohrabrite kritičko razmišljanje svoje publike i poboljšajte njihovu medijsku pismenost tako što ćete ih pozvati da sami unakrsno provjere informacije koje ste objavili. Ponudite im dodatne resurse ili sugustije za to.

Literatura

CDT - Borba protiv dezinformacija i sloboda izražavanja, dostupno na: <https://www.cdtn.org/wp-content/uploads/2024/05/CDT-Borba-protiv-dezinformacija-i-sloboda-izrazavanja.pdf>

OSCE Tehnička radna grupa za samoregulaciju „Kako odgovorno izvještavati o govoru mržnje“ (2023), dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/c/3/554676.pdf>

Regulatory and self-regulatory frameworks against hate speech and disinformation in the European Union - Examples and Challenges, dostupno na: <https://seenpm.org/regulatory-and-self-regulatory-frameworks-against-hate-speech-and-disinformation-in-the-eu/>

European Audiovisual Observatory (Council of Europe) User Empowerment against Disinformation Online, dostupno na: <https://rm.coe.int/iris-plus-2022en3-user-empowerment-against-disinformation/1680a963c4>

DFC studija, Mehanizmi za borbu protiv dezinformacija – komparativna studija, dostupno na: <https://dfc.me/wp-content/uploads/Studija-CG-3.pdf>

Karen Gullo, „International Rights Groups to Thierry Breton: You Need to Make Clear Under the DSA States“, Electronic Frontier Foundation, dostupno na: <https://www.eff.org/deeplinks/2023/07/international-rights-groups-thierry-breton-you-need-make-clear-underdsa-states>

Miroslava Sawiris and Katarína Klingová, Presidential Election Monitoring Report, GLOBSEC, 2019, dostupno na: <https://www.globsec.org/sites/default/files/2019-04/Presidential-Election-Monitoring-report.pdf>

Karin Kóváry Sólymos „Slovakia: Deepfake Audio of Denník N Journalist Offers Worrying Example of AI Abuse“, IPI Media, International Press Institute, dostupno na: <https://ipi.media/slovakia-deepfake-audio-of-dennik-n-journalist-offers-worrying-example-of-ai-abuse/>

Mark Scott and Janosch Delcker, „Germany’s Hate Speech Law Forces Big Tech to Clean Up Its Act“, Politico, dostupno na: <https://www.politico.eu/article/germany-hate-speech-netzdg-facebook-youtube-google-twitter-free-speech/>

Der Dritte Weg v. Facebook Ireland Ltd, Global Freedom of Expression, Columbia University, dostupno na: <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/der-dritte-weg-v-facebook-ireland-ltd/>

Claire Wardle, PhD & Hossein Derakhshan, Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making, Council of Europe, 2017, dostupno na: <https://edoc.coe.int/en/media/7495-information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research-and-policy-making.html>

A Multi-Dimensional Approach to Disinformation: Report of the Independent High-Level Group on Fake News and Online Disinformation, European Commission, 2018, dostupno na: <https://www.ecsite.eu/sites/default/files/>

amulti-dimensionalapproachtodisinformation-reportof
theindependenthighlevelgrouponfakenewsandonlinedisinformation.pdf

Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations 'Protect, Respect and Remedy' Framework, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, dostupno na: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/guidingprinciplesbusinessshr_en.pdf

Gabrielle Lim and Samantha Bradshaw, Chilling Legislation: Navigating the State of Media Laws Worldwide, Center for International Media Assistance, 2023, dostupno na: https://www.cima.ned.org/wp-content/uploads/2023/06/CIMA-Chilling-Legislation_web_150ppi.pdf

Florian Zandt, „Highest fines for GDPR breaches“, Statista, dostupno na: <https://www.statista.com/chart/25691/highest-fines-forgdpr-breaches/>

Jason Kelley, „A Decade After the Arab Spring, Platforms Have Turned Their Backs on Critical Voices in the Middle East“, Electronic Frontier Foundation, dostupno na: www.eff.org/deeplinks/2020/12/decade-after-arab-spring-platforms-have-turned-their-backscritical-voices-middle

Bil Kovač i Tom Rozenstil, „Elementi novinarstva“, CID Podgorica, 2006.

Krivični zakonik Crne Gore („Službeni list RCG“, br. 70/2003, 13/2004, 47/2006 i „Službeni list CG“, br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011 – drugi zakon, 40/2013, 56/2013, 14/2015, 42/2015, 58/2015 – drugi zakon, 44/2017, 49/2018, 3/2020, 26/2021 – ispravka, 144/2021 i 145/2021 i 110/2023)

Zakon o medijima („Službeni list Crne Gore“, br. 82/2020)

Zakon o medijima („Službeni list Crne Gore“, br. 54/2024)

Zakon o elektronskim medijima („Službeni list Crne Gore“, br. 46/2010, 40/2011 – drugi zakon, 53/2011, 6/2013, 55/2016, 92/2017 i 82/2020)

Zakon o nacionalnom javnom emiteru Radio i Televizija Crne Gore („Službeni list Crne Gore“, br. 080/20)

Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act), https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2022.277.01.0001.01.ENG#d1e40-1-1

Regulation (EU) 2024/1083 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 establishing a common framework for media services in the internal market and amending Directive 2010/13/EU (European Media Freedom Act) Text with EEA relevance.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024R1083>

ECRI General Policy Recommendation No. 15 on Combating Hate Speech, Council of Europe, 2016, <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-combating-hate-speech/16808b5b01>

Organizacija za evropsku
bezbjednost i saradnju
Misija u Crnoj Gori